

Kreditna trgovina u Rijeci u prvoj polovini 15. stoljeća

U radu se analizira kreditna trgovina u Rijeci u prvoj polovini 15. stoljeća. Period od 1437. do 1465. godine svojim sadržajem obuhvaća samo jedna sačuvana notarska knjiga, ona Antuna de Renna iz Modene. To razdoblje otprilike obaseže posljednju polovinu vlasti grofova Walsee u gradu. Temeljem knjige prikazan je po godinama: broj sklopljenih kreditnih ugovora, njihova novčana vrijednost, distribucija robe u ugovorima po zadužnici, rokovi isplate te zatezne kamate. Daje se ocjena o udjelu Riječana u kreditiranju trgovine, kao i druga važna pitanja iz ovog vida poslovanja. Ističe se kako je grad bio tranzitno čvorište za trgovinu između Koruške, Štajerske i Kranjske te pokrajina Marke i Abruzzo na Apeninskom poluotoku.

Historiografija o trgovini u Rijeci

Trgovina u kasnosrednjovjekovnoj Rijeci nije bila predmetom sustavnog historiografskoga istraživanja. Istraživači su se prvenstveno oslanjali na pojedine mletačke odluke vezane uz trgovinu njihovih posjeda u Dalmaciji i Istri te nepovezane izvode iz notarske knjige Antuna de Renna iz Modene. Prevladavajuća crta historiografije o trgovini u gradu bila je stvaranje slike na temelju fragmentarnih podataka bez nastojanja da se raspoloživi podaci brojčano obrade.

Prva suvremena, donekle kritička, povijest grada može se pripisati Giovanniju Kobleru čija je knjiga objavljena 1896. godine u tri sveska. Ne ulazeći ovdje u probleme unutarnje strukture ovoga djela, napominjem kako njegovo značenje prelazi okvire povijesti same Rijeke te još čeka dublju historiografsku kritiku. Za predmet ovoga rada važan je drugi svezak u kojemu je ukazano na de Rennovu notarsku knjigu kao nezaobilazan izvor za povijest grada. Ipak, okosnicu Koblerova razmatranja o trgovini čini ograničeno korištenje odluka mletačkih vlasti o njihovim posjedima i riječkoga vijeća. Notarska knjiga koristila se samo kako bi se ukratko popisala roba kojom se trguje i imena trgovaca prema mjestu podrijetla.¹ Uz to ukazano je na vrste novca koje kolaju gradom, mjere i pokoju cijenu robe iz 1450. godine.² Analiza sustava daća svedena je na njihovo popisivanje,

¹ KOBLER 1896: 69-72.

² KOBLER 1896: 95-96, 102, 121.

pri čemu je naglasak na onima iz ranoga novoga vijeka.³ Knjiga obiluje vrijednim podacima, ali joj nedostaje analitički pristup problemima ekonomske povijesti.

Početak 20. stoljeća Aladar (Alfredo) Fest napisao je metodološki promatrano dobro strukturirane radove o srednjovjekovnoj povijesti grada. Među njima je knjiga posvećena isključivo trgovini, koja međutim posjeduje dva bitna nedostatka.⁴ U prvom redu to je manjak statističke obrade podataka za pojedinu robu, čime se nužno izgubilo prostor za jači analitički argument. Autor se nije koristio bilješkama s pozivom na izvor – de Rennovu notarsku knjigu, što umanjuje provjerljivost inače vrlo vrijednog teksta. Kasnije je u nizu članaka posvećenih povijesti grada u 15. stoljeću proširio svoja istraživanja. Kada je riječ o općoj ekonomskoj povijesti ondje su dati fragmentirani podaci o daćama, sajmu, trgovačkim aktivnostima pojedinaca i slično.⁵

Silvino Gigante je u svojoj knjizi o povijesti kasnosrednjovjekovne Rijeke posvetio poglavlje trgovini. Riječ je uglavnom o davanju općih crta, bez dublje analize i statističke obrade podataka. Pri tome se bavio utvrđivanjem podrijetla trgovaca, cijenama i vrstom robe (željezo, kože, vesla, ulje, vino, žito i slično) te sporadičnim davanjem pojedinačnih primjera. Tragom istraživanja A. Festa opravdano je smatrao kako su daleko najvažniju robu u gradu zauzimali željezo i ulje. Uz navedeno osvrnuo se na brodove i vrstu novca, davši im pri tome širi sredozemni okvir, a manje se oslanjajući na analizu notarske knjige.⁶

U periodu između dva svjetska rata objavljene su knjige i članci o povijesti grada na talijanskom jeziku, ali se one svode na kratke i općenite prikaze, bez nastojanja da se istupi korak naprijed u odnosu na stariju talijansku historiografiju. Karakterizira ih snažna politička obojanost i nastojanje da se potvrdi tobožnje višestoljetno talijanstvo Rijeke.

Godine 1951. svjetlo dana ugledala je knjiga o povijesti Rijeke iz pera Ferde Hauptmanna. Ondje se na temelju oskudnih vijesti u izvorima, trgovački uspon grada smješta pred kraj 13. i početak 14. stoljeća, a njegov procvat na početak 15. stoljeća (na temelju de Rennove knjige). Pri tome je ponekada teško razlučiti 15. i 16. stoljeće zbog autorova poopćavanja opisa razvoja ekonomije.⁷ Predočeni podaci o trgovini nisu bili sistematski obrađeni, ali su bez obzira na to vrlo ilustrativni i u zaključku uglavnom pouzdani, što ovaj rad u tekstu niže pokazuje. Naime, opravdano je istaknuto kako je u trgovini prevladavalo željezo i ulje, ali se pri tome nije naglasilo kako je bila riječ o kreditnoj trgovini.⁸ Dvije godine

³ KOBLER 1896: 180-182.

⁴ FEST 1900: 11-54.

⁵ FEST 1900: 71-76, FEST 1913: 18, 20-24, 41, 59-61 i dalje fragmentarno.

⁶ GIGANTE 1913: 99-126, uže promatrano 101-112.

⁷ HAUPTMANN 1951: 19, 23-24, 27, 32-33.

⁸ HAUPTMANN 1951: 33-39.

kasnije u izdanju *Matrice hrvatske* objavljen je zbornik posvećen Rijeci. Ondje je F. Hauptmann napisao kratki pregled o povijesti grada pri čemu je analiza trgovine manjega obima, ali jednakih zaključaka.⁹

Prvo nastojanje da se trgovačke aktivnosti u gradu prouče detaljnije može se pripisati knjizi Ferde Gestrina objavljenoj 1965. godine. Ondje je u središtu istraživanja trgovina slovenskih zemalja s primorskim gradovima u pojasu od Trsta do Pirana te Rijekom, u periodu od 13. do kraja 16. stoljeća. Riječ je o vrijednom i vrlo pronicljivom analitičkom pregledu ekonomskih gibanja na tom prostoru. Cjelokupna analiza bila je postavljena u širi političko-društveni kontekst sjevernoga Jadrana. Međutim, zbog jasno ograničenih tematsko-prostornih okvira, dimenzija kreditne trgovine u Rijeci nije bila u potpunosti istražena.¹⁰ Ipak, predloženi su konkretni brojevi za kreditnu trgovinu uljem i željezom koji se ovim radom izlažu djelomičnoj kritici. Ferdo Gestrin se nakon toga u više navrata ponovno vraćao ovoj temi, a ovdje valja posebno istaknuti jedan od radova isključivo posvećen Rijeci. Ondje je upozoreno na neke karakteristike trgovine, sa sporadičnim primjerima iz notarske knjige.¹¹

Sinteza riječke povijesti od početaka do suvremenoga doba pod uredništvom Danila Klena uglavnom se svojim sadržajem oslanjala na zaključke Ferde Hauptmanna.¹²

Tijekom druge polovine 20. stoljeća od posebnoga interesa istraživača bilo je proučavanje aktivnosti trgovaca iz Zadra, Škofje Loke i Ljubljane u Rijeci.¹³ U devedesetim godinama 20. stoljeća bilo je nastojanje da se prouči aktivnost Mlečana u gradu, zahvaljujući čemu postoji iscrpan popis imena mletačkih trgovaca. Uz to određena pažnja bila je posvećena razvoju gradske luke koja je uglavnom istražena na sporadičnim navodima iz notarske knjige ili člancima gradskoga statuta iz 1530. godine.¹⁴ No pritom se nije dovoljno obraćala pažnja na kreditnu trgovinu kao, prema raspoloživim podacima, prevladavajući način trgovine u gradu. Zbog svega navedenoga, smatram kako je unatoč vrlo vrijednim i poticajnim naporima istraživača u 20. stoljeću, preostalo dovoljno prostora da se više prouči obujam kreditne trgovine u gradu.

⁹ HAUPTMANN 1953: 206.

¹⁰ GESTRIN 1965: 9-10, 29, 44-45, 53-55, 82-86, 126-136, 138-139, 141, 159, 183-188, sporadično se i drugdje donose neki marginalni podaci.

¹¹ GESTRIN 1981: 8-12.

¹² KLEN 1988: 84-87.

¹³ ANTOLJAK 1954: 6-17, BLAZNIK 1961: 75-82, ŠUMRADA 2005: 35-58.

¹⁴ MUNIĆ 1995: 39-40, HLAČA 1997: 201-202, MUNIĆ 1998: 53-62.

Riječki notarijat u prvoj polovini 15. stoljeća

U Rijeci je za 15. stoljeće sačuvana samo jedna notarska knjiga koju je u periodu od 1437. do 1465. godine vodio javni notar i gradski kancelar Antun de Renno pokojnoga Franje iz Modene.¹⁵ Zbog toga se obujam kreditne trgovine u gradu može prikazati samo za razdoblje koje ta knjiga pokriva.

Zbog manjeg broja sačuvanih privatno-pravnih isprava iz 15. stoljeća nisu poznata ni imena svih notara u gradu. Krajem 14., a možda početkom 15. stoljeća djelovao je kao javni notar Nikola sin pokojnoga ser Migsola Matijevića iz Zadra (*Nicolaus filius quondam ser Migsoli Matthievich*). Koliko mi je poznato sačuvan je samo jedan prijepis isprave koju je sastavio.¹⁶ Nekim notarima se može saznati jedino ime i to temeljem de Rennovih zapisa sudskih presuda koje se ponekad pozivaju na starije notarske ili kancelarske spise. Gradski kancelar bio je i Kristofor pokojnoga Artura? de Buleis (*Christoforus quondam magistri Artuici de Buleis*), ali nije jasno je li bio i notar.¹⁷ Nakon njega može se pronaći ime javnoga notara i gradskoga kancelara Vida pokojnoga Jakova zvanoga Chomuci iz Spilimberga (*Guido quondam Iacobus dictus Chomucij*). Uz mali broj sačuvanih isprava koje je sastavio, navodi ga se u de Rennovoj notarskoj knjizi.¹⁸ Kao javni notar i kancelar djelovao je i ser Dominik pokojnoga Kristofora de Colalto (*Dominicus quondam Christofori de Colalto*).¹⁹ Njega je na mjestu javnoga notara i gradskoga kancelara vjerojatno zamijenio Antun de Renno.

S obzirom na stanje sačuvanosti riječkoga notarijata, ovdje predstavljene brojke mogu samo djelomično ocrtati obujam kreditne trgovine u gradu prve polovine 15. stoljeća. Istražujući notarijat u dalmatinskim komunama, Tomislav Raukar je istaknuo kako se zaključci na temelju notarske građe, iz koje se crpe i klasificiraju konkretni podaci o trgovini, ne trebaju smatrati posve pouzdanim.²⁰ Smatram kako slijedom navedenih činjenica predočene podatke o Rijeci treba uzimati s oprezom.

¹⁵ Naslov knjige u njezinom objavljenom izdanju i katalogu Državnog arhiva u Rijeci nije pouzdan. Naime, svugdje je kao godina završetka zapisa navedena 1461. Međutim, posljednji zapis je iz 1465., a za predmet ovoga rada kreditni ugovori se mogu pronaći samo do 1460. godine.

¹⁶ BARTOLI, 23r-23v (29.7.1392.). Zahvaljujem prof. dr. sc. fra Franji Emanuelu Hošku iz Franjevačkoga samostana na Trsatu te vikaru i knjižničaru fra Josi Živkoviću iz samostana sv. Franje u Krku koji su mi omogućili pristup rukopisu 2011. godine te dr. sc. Tomislavu Galoviću s Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu na ustupanju njegovih preslika Bartolijeva zbornika. Ispravu je djelomično objavio ČRNČIĆ 1888: 13-15.

¹⁷ De Renno 2: 118 (11. 2. 1418.), FEST 1913: 7.

¹⁸ DARi-RI-IAS, br. 1 (29. 3. 1427.), br. 3 (29. 4. 1428.), De Renno 1: 67, De Renno 2: 385 (16. 10. 1429.), FEST 1913: 7.

¹⁹ De Renno 2: 93-94 (1. 8. 1434.), FEST 1913: 8; Collalto je inače naziv za istoimeni lokalitet, danas u Susegnanu kraj Trevisa. Postojala je istoimena plemićka obitelj, ali ovdje nije jasno je li on njihov pripadnik.

²⁰ RAUKAR 1970-1971 (1972): 416 bilj. 7, RAUKAR 1978-1979 (1980): 350, RAUKAR 2007: 272.

Rijeka, Venecija i trgovina na Jadranu tijekom prve polovine 15. stoljeća

Obalni prostor od Plomina do Senja nije nikada trajno bio dijelom mletačkoga posjeda. Od početka 15. stoljeća do 1465. godine područje od Plomina do Rječine bilo je pod vlasti grofova Walsee, dok su Vinodol i Senj bili posjedi krčkih knezova Frankapana.²¹ Na ovom obalnom prostoru zbog svoje važnosti dominirao je Senj, ali izgleda kako je u 15. stoljeću započeo gospodarski rast Rijeke. Oba su grada, uz vinodolske luke, bile važne komunikacijske točke u trgovini između dvije obale Jadrana. Venecija je nastojala regulirati trgovačke aktivnosti na Jadranu u svoju korist brojnim ograničenjima i zabranama u trgovini između svojih i ostalih posjeda.²²

Grof Reinprecht II. Walsee uspio je s mletačkim duždom Tommasom Mocenigom 1421. godine dogovoriti „slobodu međusobne trgovine“.²³ Unatoč sporazumu, mletačke su vlasti za svoje posjede u Istri i Dalmaciji donijele niz ograničenja i zabrana u trgovini s Rijekom tijekom perioda vlasti grofova nad gradom. Radi stjecanja pregleda donosim ovdje njihov popis. Mletačke vlasti nisu odobrile molbu paškoga kneza i vijeća iz studenog 1420. godine da im se dopusti prodaja soli u Rijeci.²⁴ Već 1423. godine bilo je određeno da se sol može prodavati u Rijeci.²⁵ Potom je mletački senat između 1424. i 1425. godine dopustio prijevoz soli u Senj i Rijeku po cijeni od 30 dukata za 100 modija.²⁶ Mletačke vlasti su 1422. upozorile Šibenčane o daćama i ograničenjima vezanim uz trgovinu u Senju, Rijeci i Bagu.²⁷ Sljedeće godine zabranili su posredništvo Zadra u trgovini između Rijeke i Senja s pokrajinama Marke, Abruzzo i Apulija. No odluka je imala i određenu protekcionističku logiku vezanu uz lokalnu proizvodnju hrane pa je tako bilo dopušteno izvoziti zadarsko maslinovo ulje, sir i vino u ova dva kvarnerska grada.²⁸ Giovanni Kobler ističe postojanje jedne isprave iz koje se vidi kako se grof Reinprecht IV. Walsee 1431. godine sporazumio s Venecijom da se s njezinim brodovima prevoze žitarice i brašno iz Marki i Abruzza te vino iz Marki u Rijeku.²⁹ Mletački senat je

²¹ KLAJIĆ 1901: 258-263 (1469. krčki knezovi gube Senj), GRUBER 1924: 212-213, GIGANTE 1940: 119-121 donosi ispravu grofa Wolfganga Walseea kojom ovaj ostavlja kvarnerske posjede caru Fridriku III. Habsburškom 1465. godine, KLEN 1988: 89.

²² GESTRIN 1975a: 65, RAUKAR 1977a: 210-224, daje širi ekonomsko-politički okvir, PEDERIN 1990: 115-128 o politici Venecije, FABIJANEC 2007: 109-112, 116-140 o mjestu Kvarnera u trgovini na Jadranu.

²³ KOBLER 1896: 26, 70, FEST 1900: 11.

²⁴ Listine 8: 56.

²⁵ RAUKAR 1977b: 217.

²⁶ Listine 8: 126, 131, 269, RAUKAR 1977b: 217, RAUKAR 2007: 327.

²⁷ Listine 8: 171, HRABAK 1991: 64.

²⁸ Listine 8: 241-242, ANTOLJAK 1954: 6, RAUKAR 1977b: 247, HRABAK 1991: 60, RAUKAR 2000: 59.

1436. godine zabranio svojim rektorima u Istri i Dalmaciji uvoz željeza i druge robe iz Senja i Rijeke.³⁰ No, između 1437. i 1440. ta je odluka izmijenjena dopuštenjem podložnicima u Dalmaciji da za lokalne potrebe uvoze željezo iz Senja i Rijeke.³¹ Odlukom donesenom 1437. godine Zadrani su za svoje potrebe mogli uvoziti lan, daske i vosak iz Baga, Senja, Bakra i Rijeke. Već sljedeće godine ovo dopuštenje je prošireno tako da su Zadrani mogli uvoziti željezo i željezne proizvode poput čavala ili plugova za lokalne potrebe s već uobičajenim ograničenjem naspram Marki i Apulije.³² U pojedinačnim slučajevima, kada je bila riječ o ograničenim količinama za postolarski ili kožarski obrt, bilo je moguće uvesti određenu robu (životinjske kože) kao što svjedoči dozvola zadarskim obrtnicima iz 1439. godine.³³ Zahvaljujući sporazumu iz 1442. godine mletačkim ili riječkim brodovima bio je omogućen transport raznovrsne robe iz mletačke Istre i Dalmacije.³⁴ Gradovi Cres, Osor i Rab bili su 1452. godine u potrebi željeza i proizvoda iz željeza, govedih koža i njihovih preradevina, užadi (*tella*), krpa (*canevazza*) i sl. Bilo im je dopušteno da u ograničenim količinama i uz nadzor uvoze tu robu iz Senja, Rijeke i Bakra.³⁵ Mlečani su iste godine ustrajali u zabrani slobodne trgovine između Marki (u sklopu Papinske države) sa Senjom i Rijekom, a ponajprije željezom i kožama u aranžmanu Firentinaca,³⁶ što nije neobično ako se ima na umu da su Firenca i Venecija tada ratovala.³⁷ U zabrani iz srpnja 1455. godine može se razaznati kako su u Senju i Rijeci bili usidreni veliki brodovi natovareni željezom i čekali sjeverni vjetar. Nije jasno gdje su to željezo prevozili, ali im je bilo zabranjeno da ga ubuduće prevoze unutar Jadranskoga mora.³⁸ Ipak, je za manje od godinu dana ova odredba ublažena za Zadrane, pri čemu se ipak vodilo računa da uvezene količine raznovrsne robe ne služe za daljnju preprodaju, već samo za lokalne potrebe.³⁹ Mlečani su 1459. godine zabranili prijevoz vina i maslinovog ulja iz Marki u Rijeku i Senj.⁴⁰ Odluka je imala određenu logiku, ako se ima u vidu dinamika riječke

²⁹ KOBLER 1896: 27, FEST 1900: 11, HAUPTMANN 1951: 27. Nije mi poznato o kojoj je ispravi riječ te istu nisam uspio pronaći u objavljenoj diplomatskoj građi.

³⁰ Listine 8: 130, ANTOLJAK 1954: 7, RAUKAR 1977b: 247.

³¹ Listine 8: 139.

³² Listine 9: 95, 110, 113. ANTOLJAK 1954: 7. donosi prijepis cjelovitog teksta dukala, RAUKAR 1977b: 247, HRABAK 1991: 60, RAUKAR 2000: 59.

³³ Listine 8: 131, Listine 9: 113, ANTOLJAK 1954: 8, HRABAK 1991: 64.

³⁴ Listine 9: 167, CDI 4: 1771, ANTOLJAK 1954: 8.

³⁵ Listine 9: 418, 428.

³⁶ Listine 9: 432.

³⁷ ORTHALI 2007: 303.

³⁸ Listine 10: 69.

³⁹ Listine 10: 80, 84, ANTOLJAK 1954: 9, HRABAK 1991: 60, RAUKAR 2000: 59.

⁴⁰ Listine 10: 145

trgovine. Naime, velik izvoz željezne rude iz srednjovjekovnih slovenskih zemalja bio je u međuovisnosti s uvozom ulja s Apeninskoga poluotoka preko Rijeke.⁴¹ Ovaj rad ima za cilj propitati koliko su navedene mletačke zabrane imale utjecaja na ekonomiju grada i tranzit robe kroz njega.

Obujam kreditne trgovine u Rijeci

Komparativan analitički pristup kreditnoj trgovini u Rijeci kroz dulji period nije moguć, kao što je to primjerice istraživano za Split u 14. stoljeću i Dubrovnik za čitav srednji vijek. Nepremostivu zapreku usporedbi toga oblika trgovine u gradu za primjerice vrijeme uprave grofova Devinskih (od 1365. do 1400.) i grofova Walsee (od 1400. do 1465.) čini slabo sačuvana građa. Kada bi se moglo provesti takvo istraživanje, njime bi se moglo vidjeti kako su se odnosi obiju grofovskih kuća s Venecijom odražavali na ekonomiju grada. Međutim, mogu se promotriti podaci o godišnjim iznosima toga oblika trgovine za period od 1437. do 1460. godine, u vrijeme kada su gospodari grada bili grofovi Walsee (tabela 1).

Za period od 1437. do 1460. godine sačuvan je velik broj zadužnica. Ovdje su u obzir uzete 582 zbog toga što je kod njih bilo moguće utvrditi jasnu vrijednost kreditirane robe. Naime, u određenom broju zadužnica ne donosi se vrijednost robe, dok se u nekima količina robe izražava u jednoj mjeri, a njezina vrijednost u drugoj pa je bilo nemoguće precizno odrediti vrijednost u novcu (npr. odnos fasija i milijara). Nažalost, broj zadužnica po godini varira od najmanje 4 do najviše 49. Takva varijabilnost ugovora proporcionalna je broju zapisa drugih pravnih poslova u knjizi po pojedinim godinama. Naime, za neke godine nedostaju zapisi za pojedine mjesece ili se njihova raspodjela svodi na jedan do dva zapisa mjesečno. Vjerojatni razlog tome bila je notareva velika angažiranost u brojnim poslovima. Uz dužnost gradskoga kancelara i javnoga notara povremeno je bio poklisar komune te sakupljač daće za vino.⁴² Izgleda kako je imao barem još jednu notarsku knjigu. To se može zaključiti iz teksta nekih ugovora ili njihovih dopuna u kojima se navode poslovi koje su stranke ranije sklopile pred istim notarom, a koje dodatno proširuju. Nažalost, zapisa o tim ranijim poslovima u ovoj njegovoj knjizi nema. Kada se uzme u razmatranje broj sačuvanih zadužnica i njihova godišnja ukupna vrijednost može se zaključiti kako je tijekom perioda od 1437. do 1455. godine kreditna trgovina relativno stabilna. Jesu li manji iznosi u periodu narednih pet

⁴¹ GESTRIN 1965: 184, GESTRIN 1975b: 94.

⁴² Ovlast za ubiranje daće za vino dobio je od riječkoga kapetana Jakova Ravnikara, sudaca i vijeća. 23. prosinca 1451. godine. De Renno 4: 115 (...) ego Antonius cancelarius tenere datium mensure vini et habere, pro labore exigendi ipsum datium unum solidum pro libram (...). Međutim, od 29. travnja 1457. prestao je raditi kao gradski kancelar jer su mu željeli sniziti plaću. De Renno 5: 339 (...) postquam refutau i cancelariam Fluminis, et non fui cancelarius quia volebant michi minuere salarium.

godina rezultat nekoga vanjskoga faktora ili manjega broja sačuvanih zadužnica, nije bilo moguće utvrditi. Možda je na dinamiku te trgovine utjecalo tadašnje sklapanje mira između sjevernotalijanskih država uslijed čega je potražnja za željezom bila smanjena. Ferdo Gestrin je upozorio na tri usporedna faktora koji su utjecali na intenzitet trgovačkih aktivnosti: deprecijacija novca, ratovi i epidemije kuge.⁴³

Važan element kod zbirnoga godišnjega obračuna zadužnica jest to da se ponekada javljaju one većih vrijednosti do čak preko 500 dukata. U takvim slučajevima jedna ili par takvih zadužnica mogu činiti većinu ukupnoga godišnjega iznosa kredita. Postoji određeni broj zapisa koji svjedoče o povratu djela duga nastaloga upravo kreditnom trgovinom za pojedinu robu, a koji ovdje nisu uzeti u konačni godišnji obračun jer su necjeloviti. Ipak, čak i najviši zbirni iznosi riječkih zadužnica sredinom 15. stoljeća jedva dosežu pojedinačne iznose zadužnica u Zadru krajem 14. stoljeća od 2150 dukata ili Dubrovnika gdje 1435. godine ukupna vrijednost samo 7 zadužnica doseže 3440 dukata.⁴⁴

U nekim godinama usprkos manjem broju zadužnica obujam kreditne trgovine vrijedan je pozornosti. Primjerice 1442. vrijednost samo 14 zadužnica iznosi 2697,43 dukata, za razliku od prethodnog petogodišnjeg ciklusa gdje 1439. dvostruko više zadužnica dostiže tu vrijednost. Najvećega obujma po ukupnoj godišnjoj vrijednosti su 1444. s 3337,14 dukata, 1445. s 2900,2 dukata, 1450. s 2752,65 dukata, 1454. s 5745,67 dukata i 1455. s 3070,25 dukata.⁴⁵ Ipak, ako se promotre godišnji prosjeci vrijednosti po zadužnici slika se ponešto mijenja i tada se ističu sljedeće godine: 1437. prosjek je 119,8 dukata, 1442. prosjek je 192,7 dukata, 1453. prosjek je 103,5 dukata, 1454. prosjek je 155,3 dukata i 1455. prosjek je 170,6 dukata. Prema ovim izračunima zapravo je najvećeg obujma u svakome pogledu 1455. godina, nakon koje slijedi nagli pad vrijednosti kreditne trgovine u gradu (tabela 1). Vrijedi istaknuti kako je u većini godina prevladavao kapital koji ulažu strani trgovci, uglavnom s Apeninskoga poluotoka ili slovenskih zemalja. Međutim za pet godina postoje podaci kako stranci i Riječani zajednički ulažu u kreditnu trgovinu: 1438. – 74 dukata,⁴⁶ 1442. – 831 dukat, 1444. – 1003 dukata,

⁴³ GESTRIN 1965: 53, ŠUMRADA 2005: 44.

⁴⁴ RAUKAR 2007: 273, VOJE 1976: 237.

⁴⁵ FEST 1900: 20, 28 ističe ukupnu vrijednost za 1449. od 2138 dukata, 1453. od 3124 dukata, 1454. od 4500 dukata.

⁴⁶ Kao ilustracija formulacije teksta gdje su kreditori iz Rijeke i Ferma u jednakom udjelu, usp. De Renno 1: 60 (...) Ser Tonsa quondam ser Nicole sponte libere ex certa scientia non per errorem omni exceptione iuris uel facti remota per se suosque heredes et successores fuit contentus et confessus se iuste teneri et dare debere iudici Nicolao quondam Antonij et ser Ade Antonij de Firmo paribus portionibus presentibus stipulantibus et respondentibus pro se suisque heredibus et successoribus ducatos septuagintaquatuor boni auri et iusti ponderis et hoc pro oleo habito a prefatis creditoribus. Quam quidem pecunie quantitate dare et soluere promisit dictus debitor prefatis creditoribus per infrascriptos terminos (...)

1454. – 809,6 dukata i 1455. – 51,5 dukata. U tim aranžmanima nije uvijek jasno tko ulaže koliko po zadužnici. Kao protagonisti se od Riječana javljaju uglavnom braća Mikolić, a od stranaca trgovci iz Marki (graf 1).

Kada je riječ o vrsti robe u zadužnicama tada prevladavaju željezo, ulje i vino. Zbirne brojke za cijelu sredinu 15. stoljeća (tabela 3) pokazuju kako od ukupno 582 zadužnice 26,8% (156) odnosi se na željezo, 24,39 % (142) na ulje i 12,19% (71) na vino.⁴⁷ Prema broju zadužnica ova roba dominira u kreditnoj trgovini u gradu. Primjerice za 1444. godinu sačuvan je njihov najveći broj (49), od čega se 42,85% (21) odnosi na željezo (tabela 2). Kada je riječ o njegovoj novčanoj vrijednosti tada obuhvaća 58,15% ukupne godišnje vrijednosti kreditne trgovine u gradu. Ulje slijedi s brojem od 18,36% (9) zadužnica ili 14,61% ukupne godišnje vrijednosti trgovine. Broj zadužnica za vino zauzima 12,24% i 1,99% udjela u novčanoj vrijednosti (tabela 2). Inače je količina pojedine vrste robe vjerojatno i bila nešto veća. To nije bilo moguće uvijek prikazati jer se ponekada kredit davao za više vrsta robe odjednom (npr. đumbir, šafran, bademi). S druge strane, i roba dogovorena kao način povrata kredita također je bila vrlo raznovrsna i davala se mješovito (npr. topljeni vosak, životinjski loj). Jedan dio nije uključen u godišnji izračun stoga što je bio izražen na način da se nije mogla utvrditi njegova novčana vrijednost.

Izračun ukupnoga kreditnoga zaduženja proveo sam po jednostavnoj metodologiji. Uzeo sam u obzir zadužnice u kojima se uzima kredit za ondje naznačenu robu i

⁴⁷ Sve tabele i podaci izrađeni su temeljem De Renno 1: 10-13, 15-17, 28, 31-35, 38, 41-42, 45, 48, 50-51, 56, 59-65, 67-68, 74, 78-79, 82, 87, 89, 90-94, 98, 100-102, 105-111, 117-118, 120-124, 127-128, 130-131, 136, 145-146, 148, 151-152, 154, 156, 158, 160-166, 171-173, 175-176, 179, 188, 194-195, 197, 202-207, 212-213, 217-218, 220-224, 233, 236-237, 241, 248-250, 254, 261-266, 269, 273, 275-276, 278, 292-293, 297-298, 300-302, 305, 307, 310, 312, 314, 317-318, 321, 325, 329, 334, 336-337, 340, 343-344, 349, 351, 353, 356-359, 363-364, 367-368, 370-373, 380-385, 387, 392-393, 395, 401, 409-410, 414-415, 419, De Renno 2: 5-8, 15-20, 27, 31-32, 34-39, 41, 43, 45-48, 50-51, 53, 55-62, 68-69, 72-76, 78-81, 85-86, 93-95, 99, 101-106, 109-112, 114, 117, 120-121, De Renno 3: 131, 133-134, 137, 142, 144-147, 152, 157-160, 162, 166, 168-170, 175-176, 180-185, 189-192, 194-195, 200, 202-204, 207-210, 212-213, 217, 219, 222-224, 229-231, 234-235, 237, 239, 241-242, 255, 259, 261-262, 264, 268, 273-274, 277-278, 286-288, 293-295, 297-300, 304-305, 307-308, 311-312, 314-317, 319, 322, 324, 328-329, 332-333, 338, De Renno 4: 90-91, 93, 95-97, 100, 103, 110-112, 115, 120-121, 125-126, 129-130, 135-137, 139-142, 144-148, 151-154, 156-158, 161-164, 166, 169, 174, 176-179, 181, 185-186, 191-192, 194-195, 197-199, 203-218, 223, De Renno 5: 259-268, 271-276, 278-279, 283, 285, 290, 296-297, 299, 301-305, 309, 315, 317, 321-322, 324-329, 332-333, 338-340, 347, 350, 354-356, 358, 360-364, 372, 375, 378-379, 381-384, 387, 391-392, 395, 397-398, Budući da je M. Zjačić kratko tekst priređenog izdanja De Rennove knjige (u 4. i 5. svesku vjesnika riječkog arhiva), što je obuhvatilo primjerice navođenje zateznih kamata, rokova dospijea i sl. koristio sam i izvornik. Usp. DARi, ARM: 422-425, 427-428, 433, 436, 443-445, 447, 451, 456, 459-460, 464-467, 469, 471, 473-477, 479-480, 482-484, 487-490, 492, 497-502, 504, 513-514, 516-520, 524-542, 546, 548, 551, 553-555, 557-558, 561-565, 567, 570-571, 574-575, 577, 581-582, 587-589, 591-592, 594-597, 600, 605, 608, 611-612, 614-616, 618, 620, 622-624, 630-630 1/2, 631-633, 637-639, 641, 644-647, 649, 657, 661, 664-665, 667-669, 671, 673, 683, 685-687.

svaki takav iznos zbrojio za dobivanje godišnjega završnoga računa kredita. Kada je riječ o izražavanju kredita za pojedinu vrstu robe učinio sam isto zbrajajući samo tu robu. Dakle, u ukupni izračun za pojedine vrste robe (npr. iznos kredita za željezo u tabeli 2) nisu uzeti iznosi kojima se u nekim zadužnicama navodi druga roba kao način povrata duga (npr. kredit za ulje isplaćuje se u protuvrijednosti u željezu - potonje nije računato), jer ona nije bila predmet kreditiranja. Naprotiv, kada bi se oboje računalo, tom bi se metodom zapravo vršilo dvostruko zbrajanje koje ne bi predstavljalo stvaran izračun kredita, već ukupan izračun uvoza ili izvoza računate vrste robe. S druge strane izračuni kreditne trgovine donose samo jednu dimenziju trgovine – onu vezanu uz zaduženje za određenu robu. Druga dimenzija predstavlja izračun vrijednosti ukupnog uvoza ili izvoza robe. Naime, dio robe dolazio je izravnim uzimanjem kredita za nj, a drugi kao način otplate kredita. Budući da je ovdje bila riječ o provožu robe kroz grad, nisam smatrao da je važno izraditi takav izračun jer je konačni uvoz ili izvoz bio vezan za druga odredišta. Na Apeninskom poluotoku to je bio uvoz željeza i izvoz ulja, a u slovenskim zemljama obratno. Koliko mi je poznato Ferdo Gestrin je svoju analizu trgovačkih aktivnosti između naselja u Kranjskoj i Rijeke temeljio na spomenutoj notarskoj knjizi. Nije izračunao novčanu vrijednost željeza, već njegovu količinu od 7508 tovara, 600 srpova i 400 kosa.⁴⁸ Smatram ovaj broj, bez navođenja stranica u izvoru, samo okvirnim. Naime, koliko se može vidjeti iz notarske knjige, količina željeza nije uvijek jasno naznačena, osobito kada se mješovito kreditira željezo s drugim preradevinama. Nadalje, njegova se težina gotovo pa uvijek računa u milijarjima, dok je računanje u svežnjevima i tovarima puno manje zastupljeno.⁴⁹ Zbog toga ne vidim razloga izračunu težine u tovarima. Ponekada se u zadužnici isplata trebala izvršiti mješovito - djelomice u novcu ili drugoj robi što dodatno otežava točan izračun. Izgleda kako F. Gestrin zapravo nije donio samo brojke za obujam kreditne trgovine, već i za cjelokupni uvoz ulja i izvoz željeza. Smatram kako tabela koju je napravio za vrijednost ulja donosi niz problema, posebice u rekonstrukciji izračuna.⁵⁰ Primjerice prema izračunu Ferde Gestrina vrijednost kredita za ulje u Kranjskoj bila je 1437. godine 301 dukat i 22 solida,⁵¹ a 1445. godine 1225 dukata i 68 solida.⁵² Slične se

⁴⁸ GESTRIN 1965: 55, ŠUMRADA 2005: 44 upozorava kako su ovi izračuni krajnje proizvoljni i ovisе o načinu izračuna i procjene raznih mjera.

⁴⁹ HERKOV 1971: 40-41, 86-91 donosi podatak prema kojem je venecijanski milijarij u metričkom sustavu težio između 577 i 591,5 kg. Tovar je ovisio o vrsti te mjere (npr. mali tovar), ali i robi koja se važe, a mogao je težiti do oko 160 kg. ZUPKO 1981: 112 s. v. fascio ističe kako je 1 fasij = 100 libri (1 centenarij). Međutim i ovdje se javlja problem preračunavanja libre prema kojoj bi se onda 1 fasij mogao kretati od oko 30 do 47 kg. usp. HERKOV 1971: 64-67, 75-85.

⁵⁰ GESTRIN 1965: 54.

⁵¹ Prema mojem izračunu oko 365 dukata, 9 libri i 95 solida, usp. De Renno 1: 11-12, 28, 31-34.

⁵² Prema mojem izračunu oko 1188 dukata 49 libara i 467 solida, usp. De Renno 1:8, 19-20, 32, 36-38, 48, 51, 56-57, 59, 68, 72-73.

nepodudarnosti mogu navesti za svaku godinu promatranoga perioda pri čemu su moji izračuni kao u navedenim primjerima manji ili veći za obje tabele. Prema F. Gestrinu vrijednost kreditne trgovine uljem za spomenuto razdoblje u Kranjskoj bila je 20316 dukata i 86 solida.⁵³ Pretpostavljam kako je zapravo riječ o fragmentarnom izračunu gdje je ukupna vrijednost dobivena zbrajanjem vrijednosti kredita i uvoza ulja. Smatram kako su brojke za količine i vrijednost spomenute robe u Gestrinovoj knjizi otvorene za raspravu. Pretpostavljam kako je nerazmjernu brojku djelomično pridonio i korišteni tečaj dukata koji je računat s 26 solida,⁵⁴ dok ostaje otvoreno pitanje tečaja libre. Ovdje nemam prostora za opsežniju analizu tih brojki budući da bi se trebalo osvrnuti na uvoz i izvoz iz Kranjske koja nije predmet ovoga rada. Iz brojki do kojih sam došao ovdje (tabela 3.) smatram kako je grafički prikaz kretanja trgovine željezom i uljem u knjizi Ferde Gestrina pouzdan. Izgleda kako se godišnji omjer pada ili rasta trgovine željezom i uljem uistinu međusobno podudarao.⁵⁵ Njegov zaključak kako su kroz Rijeku prolazile goleme količine željeza i ulja te se ondje okretao značajan kapital posve je prihvatljiv. Drugo je pitanje koliko je stvarne dobiti grad od toga imao u vidu daće, a koliko gospodar, grof Walsee.⁵⁶

U riječkim zadužnicama kao zajmodavci prevladavaju strani trgovci. Kada se uzme godišnje zbrojeve kredita također prema njihovoj vrijednosti prevladavaju stranci. Slijedom toga poslovna inicijativa u vidu posjedovanja kapitala i njegova ulaganja bila je u rukama stranih trgovaca od kojih su mnogi bili povremeno nastanjeni u gradu (graf 1).

Poseban problem predstavlja podrijetlo raznovrsne robe koja se spominje u riječkim zadužnicama. Željezo i proizvodi iz željeza dolazili su uglavnom iz Kranjske. Tamošnji trgovci kreditirali su ili se zaduživali u Rijeci kod talijanskih trgovaca ili riječkih građana. Uglavnom su u gradu preuzimali maslinovo ulje, ali ponekada je bila riječ i o više vrsta robe pa se primjerice spominju suhe smokve. Kada je bila riječ o kreditima u velikim količinama željeza ono se isplaćivalo u protuvrijednosti u ulju. Valja s velikom vjerojatnošću pretpostaviti kako je većina posljednjega bila proizvedena na području Apeninskoga poluotoka.⁵⁷ Trgovci koji su ga osiguravali za prodaju uglavnom su bili podrijetlom odatle.

⁵³ GESTRIN 1965: 54, 159. Na istom mjestu upozorava kako je 1439. ukupna vrijednost kreditne trgovine uljem krznara Ulrika (Vorik) iz Ljubljane „oko 950 dukata“. Međutim, točan zbroj četiri zadužnice je 1287 dukata i 236 solida, usp. De Renno 1: 107-110, 130-131. U sva tri izračuna prikazao sam samo iznos kreditne trgovine, dok bi iznos uvoza u Kranjsku bio veći.

⁵⁴ GESTRIN 1965: 54.

⁵⁵ GESTRIN 1965: 54-55, 183-184.

⁵⁶ U prijepisu regesta jedne u međuvremenu izgubljene isprave stoji kako je grof Wolfgang Walsee 1465. dodijelio svome komorniku Ivanu de Torre zvanom Flebisch dosmrtnu isplatu 800 dukata godišnje od prikupljenih daća u Gotniku u Rijeci. Usp. GIGANTE 1940: 37.

⁵⁷ GESTRIN 1965: 158.

Rijeka u 15. stoljeću nije imala veliko distriktualno područje na kojem je bilo moguće uzgajanje velikih maslinika ili nasada uopće. Na tome se području moglo u malim količinama uzgajati za vlastite potrebe povrće, vinovu lozu, smokve i drugo voće. Ostaje otvoreno pitanje koliko je bila razvijeno stočarstvo.⁵⁸ Uslijed svega toga u historiografiji je opravdano istaknuto kako je trgovina maslinovim uljem i željezom u gradu bila ponajviše tranzitne prirode, neovisna o lokalnim ekonomskim mogućnostima. Kada su u gradu nastanjeni trgovci iz Ankone ili Ferma trgovali s kranjskim trgovcima, tada je tehnika nešto jednostavnija za promatranje. U historiografiji je upozoreno kako je kranjski trgovac s velikom brojem tovarnih životinja dopremao željezo u gradsku luku talijanskom trgovcu i ondje je, ako je sve bilo dobro isplanirano i provedeno, preuzimao protuvrijednost u maslinovom ulju te se potom vraćao natrag.⁵⁹ Kranjci su tako vjerojatno maksimalno racionalizirali troškove tovarnih životinja i goniča koji su ih pratili. To je bilo moguće i stoga što su vjerojatno neki od talijanskih trgovaca imali svoja skladišta na području grada gdje su mogli čuvati maslinovo ulje i biti spremni za razmjenu. Oni su potom željezo brodom prevozili na drugu obalu Jadrana.⁶⁰ Kada je bila riječ o udjelu Riječana u tom poslovanju, valja odmah istaknuti kako se niti jednog „domaćeg“ čovjeka ne imenuje profesionalnim trgovcem (*mercator*). Najveći udio u kreditnoj trgovini željezom s kranjskim trgovcima među riječkim građanima imala su suci braća Nikola i Jakov Mikolić. Pojedinci su se očigledno morali pobrinuti da cijena koju plaćaju u novcu ili robi bude takva da pri daljnjoj preprodaji robe ne budu na gubitku. Zbog toga navodim primjer frankapanskoga vikara Senja Nikole de Barnisa gdje je to moguće prikazati. On je u siječnju 1449. ugovorio s ljubljanskim trgovcem Pavlom Dolničarem (*Paulus Lustalar*) isporuku 33 milijarija ulja po cijeni od 35 dukata za milijarij (ukupno 1155 dukata) te 2 milijarija i 400 libri smokava prema cijeni od 10 dukata za milijarij (ukupno 24 dukata) unutar godine dana. Pavao je, prema svemu sudeći Nikoli, za vrijednost toga ulja i smokava, prema mojoj pretpostavci temeljenoj na podacima dodatnih ugovora isplate dijelova spomenutog, u četiri navrata unutar godinu dana, isporučivao željezo i željezne prerađevine po vrijednosti 13 dukata za milijarij.⁶¹ Istovremeno je de Barnis, kako je dobivao željezo barem jednu pošiljku isporučio

⁵⁸ KLEN (ur.) 1988: 79-80, 86 ističe velik uzgoj stoke posebno na području Kastva. Ovo je svakako pitanje kojem historiografija nije pružila dovoljno pažnje.

⁵⁹ FEST 1900: 20-21, GESTRIN 1965: 130, 159-160, 179-190.

⁶⁰ KLEN 1988 : 84-85. ne pruža dovoljno jasan oris kreditne trgovine, npr. istaknuto je kako se u kreditnom trgovanju „rijetko plaćalo gotovim novcem ili robom“. Posve suprotno, iz raspoloživih zadužnica vidi se kako prevladava taj model. Ne mogu se složiti ni s tvrdnjom kako se željezo „skladištilo u Rijeci“. U notarskoj knjizi se često navodi kako se željezo odlagalo na obali ili luci ispred grada. Vjerojatnije se u skladištima i podrumima spremalo ulje i vino (često se spominje).

⁶¹ De Renno 3: 217, 256-257, 275, 306-307, FEST 1900: 72, ŠUMRADA 2005: 40-44.

firentinskom trgovcu ser Dominiku pokojnog ser Jakova (*ser Dominico condam ser Jacobi*) za što je primio veću količinu maslinovoga ulja (podudaraju se količine Dolničareva željeza prve rate s doznakom iste količine u Ankonu za Dominika).⁶² Ovo je primjer jednoga dobrostojećega pojedinca. No valja se zapitati jesu li svi kod velikih kreditnih zaduženja imali materijalne mogućnosti da ih sami podmire. Mislim kako se često profitabilnost posla nastojala osigurati istovremenim ugovaranjem dobavljanja robe druge vrste s trećim osobama. Primjerice, dobavljali su maslinovo ulje i isporučivali ga da pokriju dugovanje za željezo, pri čemu su zarađivali na razlici između cijene željeza i ulja.⁶³ To je moglo funkcionirati kada je riječ o trgovini s pojedincima primjerice iz Marki. Trgovanje velikim količinama željeza s mletačkim posjedima bilo je otežano, ako ne i nemoguće, uzevši u obzir prije navedena mletačka ograničenja trgovine. Nažalost, u Rijeci nisu sačuvana svjedočanstva o kreditnoj trgovini željezom s mletačkom Dalmacijom pa se zbog toga, bez detaljnijih uvida u tamošnji notarijat, ne može spekulirati o razmjerima ove trgovine. Ostaje otvoreno i pitanje koliko su pojedinci koji su se s time bavili uopće usuđivali sklapati ugovore pred notarima u dalmatinskim komunama u strahu od vlasti. U de Rennoj notarskoj knjizi sporadično se navode pojedinci iz Zadra, Šibenika i Korčule koji sklapaju poslove vrijednosti do par desetina dukata. Sve navedeno ukazuje kako je grad u 15. stoljeću, iako slabije razvijen od dalmatinskih komuna, bio tranzitno sjecište trgovačkih pravaca između dvije obale Jadrana odnosno između Koruške, Štajerske i Kranjske s jedne te ponajviše pokrajina Marke i Abruzzza s druge strane. U historiografiji su do ovoga zaključka istraživači došli ranije,⁶⁴ a ovim radom se to potvrđuje uz pomoć brojaka.

Kreditni ugovor (zadužnica) u notarskoj knjizi Antuna de Renna

Kreditna trgovina jedan je od nezaobilaznih oblika vršenja kupoprodaje dobara u srednjem vijeku. U historiografiji je za područje istočnoga Jadrana pobliže istraživana kreditna trgovina u Dubrovniku i Splitu (14. st.), a učinjen je i korak ka istraživanju drugih dalmatinskih komuna.⁶⁵ Ta su istraživanja vršena na notarskoj građi koja je relativno dobro sačuvana za neke komune. Nažalost, u

⁶² De Renno 3: 306-307.

⁶³ GESTRIN 1965: 133, ŠUMRADA 2005: 45. upozoravaju kako je cijena ovisila o načinu plaćanja. Ona je bila niža kada se plaćalo u gotovini, a viša kada se plaćalo u robi ili kreditom.

⁶⁴ GESTRIN 1975a: 65, 67, GESTRIN 1975b: 92, GESTRIN 1981: 8-9, ŠUMRADA 2005: 38-39.

⁶⁵ GESTRIN 1965: 123-136 za sjeverni Jadran, VOJE 1976 za kreditnu trgovinu u Dubrovniku, PEDERIN 1996: 112-137 gdje je ponajviše riječ o bankarstvu na istočnojadranskoj obali, VOJE 2003: 17-88, RAUKAR 2007: 94-96, 263-283 gdje je riječ o kreditnoj trgovini u Dubrovniku, Zadru i Splitu u 14. stoljeću, MLACOVIĆ 2008: 125-130 gdje je riječ o kreditnoj trgovini u Rabu u 14. stoljeću.

Rijeci se podatke može crpsti samo iz već spomenute notarske knjige. Pojedini elementi kreditnoga ugovora u Rijeci u ovom su radu uspoređeni s analizom za isti u Dubrovniku. Riječ je o tipološkoj usporedbi jer je za istočnu obalu Jadrana dubrovačka zadužnica najdetaljnije sinkronijski i dijakronijski istražena, zbog čega je i bila najbolja početna točka za usporedbu.

U Rijeci se ne može komparativno kroz vrijeme pratiti razvoj prakse bilježenja pojedinih segmenata zadužnice kroz notarijat. Stoga ovdje donosim glavne crte u De Rennovoj praksi zapisivanja zadužnica. Po nekim elementima unutarnje strukture nije se razlikovala od drugih vrsta privatno-pravnih instrumenata njegove notarske knjige. U prvom redu to se odnosi na početne klauzule. Zaduznice su započinjale navođenjem datuma koji se sastojao od dana i mjeseca. Prvi unos u tekstu knjige za određenu godinu je obično i mjesto njezinoga prvoga i jedinoga navoda (naknadno i odvojeno od teksta upisana je na vrhu u margini svake neparne stranice, vjerojatno radi lakšeg pretraživanja). Slijedio je navod kako je mjesto zapisivanja grad Rijeka uz jasno zapisivanje lokacije gdje je postignut dogovor. Međutim, praksa je donekle bila neujednačena budući da se može pronaći navedena oba elementa mjesta, jedno od njih ili niti jedno.⁶⁶ Takva praksa bila je u Trogiru, dok su u Dubrovniku prevladavali kreditni ugovori sklopljeni u notarevoj poslovnici.⁶⁷ De Renno je potom navodio prisutne svjedoke (uglavnom dva ili tri) nakon čega je u većini slučajeva slijedio navod izjave dužnika kojom priznaje dug zajmodavcu (vjerovniku) – ona je standardizirana prema većini zadužnica. Obično su se javljala dva načina povrata kredita (duga). U prvoj je dužnik priznavao zajmodavcu dugovanje određene svote novaca za određenu robu.⁶⁸ Kod druge činio je isto s time da je dodatno dogovarao da će umjesto novca kredit (dug) isplatiti u određenoj robi.⁶⁹ Po tome se ova zadužnica nije pretjerano razlikovala

⁶⁶ De Renno 1: 48 (...) in publica platea terre Fluminis sancti Viti (...), 61 (...) in terra Fluminis sancti Viti in stacione infrascripti creditoris (...), 68 (...) in domo habitationis infrascripti (...), 203 (...) in statione mei notarij infrascripti (...), 293 (...) in barbacano (...) i slično.

⁶⁷ VOJE 1976: 88.

⁶⁸ De Renno 3: 133 (28. I. 1447.) (...) Iudex Maurus Vidonich, per se suosque heredes et successores, fuit contentus et confessus se iuste teneri et dare debere Ançe Scuben de Lach, presenti, stipullanti, et respondenti pro se suisque heredibus et successoribus, ducatos septuaginta nouem boni auri et iusti ponderis, et hoc pro ferro habito a dicto creditore. Qua quidem pecunie quantitatem dare et soluere promisit dictus debitor prefato creditori usque ad festum (...), O ovom načinu trgovine u gradu prvi je na metodološki dobroj osnovi pisao FEST 1900: 65-66, ŠUMRADA 2005: 52 ističe kako obično "nije naznačeno mora li dužnik svotu platiti robom ili gotovinom". Čini mi se kako je ipak uglavnom to bilo određeno.

⁶⁹ De Renno 3: 287-288 (25. 11. 1449.) (...) Iohannes Scuben de Lach, per se suosque heredes et successores, fuit contentus et confessus se iusti teneri et dare debere iudici Nicolao Micolich, presenti, stipullanti, et respondenti pro se suisque heredibus et successoribus, ducatos triginta boni auri et iusti ponderis et solidos sexdecim paruorum, et hoc pro oleo habito a dicto creditore. Pro qua quidem pecunie quantitate dare et consignare promisit dictus debitor prefato creditori in dicta Terra Fluminis tantum ferrum in ratione duodecim ducatorum auri pro singulo milliaro (...)

od zadužnica u dalmatinskim komunama toga vremena, izuzevši dubrovačke gdje je to bilo mnogo rjeđe.⁷⁰ Drugi rijedak i sporadičan način sastavljanja formulara zadužnice bio je navod o primitku robe, a potom o njezinoj vrijednosti i roku isplate.⁷¹ Praksa slična ovoj može se pronaći u Zadru ili Trogiru.⁷² Riječka zadužnica mogla je biti zaključena s nekim od sljedećih klauzula: datumom do kojeg je trebalo podmiriti dugovanje, obligacijom imovine ili jamcem, zalogom, zateznom kamatom ili nešto rjeđe otvorenim ugovaranjem kamate. Ignacij Voje i Ivan Pederin ističu kako se riječke zadužnice nisu po formi mnogo razlikovale od onih u dalmatinskim i istarskim komunama, izuzev dubrovačkih koje su ipak bile specifične.⁷³

Oblici jamstva

Pri uzimanju kredita dužnici su trebali predočiti neku vrstu jamstva da će u slučaju neisplate duga u ugovorenom roku vjerovnik moći nadoknaditi uloženi novac. Bilo je uobičajeno da dužnici u tu svrhu imaju jamce, jamče vlastitom imovinom ili nešto od imutka stave u zalog.⁷⁴

U Rijeci je najčešći oblik standardiziranoga jamčenja bio da se dužnici u zadužnicima obvezuju (*obligatio*) zajmodavcu svom svojom imovinom.⁷⁵ Ono se na spomenuti način navodi toliko često da nema sumnje kako je proizlazilo iz pravnoga običaja u gradu. Ponekada se navodila vrsta nekretnine kojom se dužnici obvezuju, poput primjerice kuće, zemljišta, vinograda, vrta i slično.⁷⁶ Drugi relativno česti oblik dodatnoga jamstva, koji ne isključuje prethodni već se često javlja usporedno s njim, bilo je davanje zaloga (*pignus*). Kao zalozi obično se navode nekretnine te

⁷⁰ VOJE 1976: 93-94, RAUKAR 1978-1979 (1980): 351-352.

⁷¹ De Renno 1: 217 (22. 2. 1441.) (...) Georgius sarctor quondam Stefani per se suosque heredes et successores fuit contentus et confessus se habuisse ac recepisse ab Adam Antonij de firmo vassa undecim vino pro plena tenute modiorum circa centum et quinquaginta in ratione solidorum trigintaseptem pro singulo modio hac conditione quod dictus Georgius dare et soluere teneatur prefato Ade omnes et singulos denarios quos rethraet de dicto vino usque ad (...)

⁷² RAUKAR 1978-1979 (1980): 352-353.

⁷³ PEDERIN 1996: 113, VOJE 2003: 49-50. Opći usporedni pregled usp. RAUKAR 1978-1979 (1980): 351-352.

⁷⁴ GESTRIN 1965: 128, ŠUMRADA 2005: 52-53 upozorava na praksu jamstva, VOJE 1976: 120-128 je analizirao praksu davanja jamstva i zaloga u srednjovjekovnome Dubrovniku.

⁷⁵ De Renno 1: 34 (10. 12. 1437.) (...) dictus debitor praefato creditori obligavit omnia sua bona mobilia et immobilia praesentia et futura (...) ili De Renno 3: 105 (15. 7. 1446.) (...) cum obligatione omnium suorum bonorum (...), GESTRIN 1965: 126.

⁷⁶ Za usporedbu između vrijednosti navodim i iznos kredita. Usp. De Renno 1: 48 (6. 2. 1438.) (...) dare debere (...) libras uiginti octo et sodos duodecim cum dimidio paruorum (...) debitor ipsi obligavit suam domum positam in dicta terra Fluminis, 373 (5. 6. 1444.) (...) dare debere (...) libras centum et triginta tres et solidos sexdecim paruorum (...) obligavit suum ortum positum in Luchi desupra Malinich.

razna roba i predmeti katkad uz dodatne klauzule.⁷⁷ Pri analizi kreditne trgovine u Dubrovniku Ignacij Voje je upozorio na slučaj jednoga zajmodavca koji je zahtijevao jamstvo isključivo u suknu.⁷⁸ U Rijeci mi nije poznato postavljanje takvih uvjeta, ali postoji primjer određenog broja ugovora frankapanskog vikara Senja i istaknutog riječkog građanina Nikole de Barnisa koji je često pri uzimanju velikih kredita kao zalag davao vrijedno sirijsko sukno i proizvode iz njega.⁷⁹ Kada dužnici ne bi podmirili svoje dugovanje, vjerovnici su imali pravo namirenja potraživanja iz jamstava ili zaloga traženjem da ih se stavi na javnu dražbu. Riječke vlasti su 3. lipnja 1444. godine donijele odluku vezanu uz proceduru javne dražbe. Prema njoj, sve posjede ili nepokretnine te pokretnine vrijednosti iznad 20 solida koje se daje na javnu dražbu, a da bi bila pravovaljana, trebao je popisati gradski kancelar ili njegov zamjenik. Odluku o davanju na dražbu trebao je dati sudac ili više njih nalogom javnom glasniku čemu su trebali prisustvovati kancelar ili njegov zamjenik, najmanje dva svjedoka te vjerovnik ili njegov opunomoćenik. Dražba je mogla započeti tek onoga dana kada je nalog suda o tome bio zapisan.⁸⁰ Nekretnine i pokretnine davane u zalag jedinstveno su svjedočanstvo o imutku brojnih pojedinaca u gradu. Ostaje

⁷⁷ Npr. De Renno 1: 314 (28. 6. 1443.) (...) dare debere (...) libras nonaginta duas paruorum et hoc pro vino habito a dicto creditore (...) dictus debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit pastinum suum in Coxala et vineam suam in Draga., De Renno 2: 79 (31. 1. 1446.) (...) dare debere (...) ducatos nonagintatres boni auri et iusti ponderis et solidos trigintaquinque paruorum (...) debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit fassios triginta ferri qui sunt penes dictum creditorem et omne aliud ferrum quod mittet ad dictam terra Fluminis et cum obligatione omnium suorum bonorum., De Renno 3: 184-185 (24. 11. 1447.) (...) dare debere (...) ducatos triginta sex (...) debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit quatuor vegetes plenas vino, positas in canipa iuxta plateam, hoc addito quod si ante dictum terminum ipse debitor vendiderit vinum, ipse teneatur soluere suprascriptum debitum., 273 (26. 8. 1449.) (...) dare debere (...) libras viginti sex et solidos quatuordecim pro vino. Dedit pro pignere sexaginta duas capas argenteas hac condicionem, quod si prefatus debitor non soluerit predicto creditori usque ad festum sancti Michaelis de mense Septembris, quod tunc quicquid restabit venditis ipsis capis dictus debitor nullum habere debeat terminum pro residuo, sed confestim soluere debeat siue ingredi carceres., GESTRIN 1965: 127.

⁷⁸ VOJE 1976: 126-127.

⁷⁹ De Renno 4: 211 (4. 7. 1454.) (...) dare debere (...) ducatos quingentos et septuaginta quatuor boni auri et iusti ponderis (...) debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit aliquas pecias panni de sirico (...), 214 (7. 8. 1454.) (...) dare debere (...) ducatos sexcentos et unum boni auri et iusti ponderis (...) debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit vnam capsam cum pannis de sirico (...), 216 (3. 9. 1454.) (...) dare debere (...) ducatos centum et vigintisex boni auri et iusti ponderis et solidos XXVII paruorum (...) debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit quatuor frustra videlicet caucios de panno sirico (...), De Renno 5: 260 (16. 1. 1455.) (...) dare debere (...) ducatos centum et triginta boni auri (...) debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit tria frustra id est caucios tres de panno siriceo (...), 266 (24. 2. 1455.) (...) dare debere (...) ducatos centum et triginta sex (...) debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit aliquas panni de sirico (...)

⁸⁰ De Renno 1: 371 (...) quod omnes et singule possessiones siue bona immobilia que ponentur in futurum ad incantum debeant scribi per cancelarium siue vicecancelarium aliter incantus

otvoreno pitanje koliko je postupak javne dražbe trajao. U De Rennovoj notarskoj knjizi može se sporadično pronaći zapise o javnim dražbama zaloga usporedno s drugim instrumentima (zadužnicama, punomoćima, oporukama i slično). Međutim, njihov pretežiti broj zapisan je zasebno u kronološkom slijedu na kraju knjige (od 1437. do 1459. godine). Velik broj tih zapisa nije bio iz ugovora o kreditnoj trgovini, ali se ipak na temelju njih može utvrditi kakva je praksa u gradu prevladavala kada su u pitanju dražbe zaloga. Zapis se sastojao od tri elementa: zahtjeva vjerovnika sudu da pokrene dražbu zaloga (*petitio*), razmatranje zahtjeva i nalog suda o dražbi (*comissio*) i presude suda o održanoj dražbi nakon izjave javnoga glasnika (*deliberatio*).⁸¹ Za ovaj rad važno je istaknuti kako se u praksi, promatrajući sveukupni korpus teksta, duljina dražbe zaloga kretala od tri dana do tri tjedna.⁸² Statut grada Rijeke koji je 1530. dobio sankciju kralja Ferdinanda I. Habsburškog pruža obilje podataka vezanih uz zaloge. Ovdje navodim neke od njih za usporedbu s praksom iz prve polovine 15. stoljeća (druga knjiga, 22. i 32. članak). Prema statutu vjerovnik nije mogao dati zalog dužnika na dražbu bez odobrenja kapetana ili vikara grada (u prvoj polovini 15. stoljeća postojao je potkapetan). U slučaju da je bez dopuštenja dužnika prodao zalog trebao je platiti kaznu od pet solida na svaku libru njegove vrijednosti, dok se prodaja poništavala. Javna dražba zaloga trebala je u prisutnosti kancelara i glasnika trajati tri tjedna (nedjelje) pri čemu je na zadnjem oglašavanju zalog trebao dobiti onaj tko ponudi najviše novca. Ponuda je trebala prelaziti iznos od najmanje dvije trećine od vrijednosti procjene nekretnine ili bi se dražba poništavala. Ako nije bilo ponuđača za kupovinu zaloga, tada se on trebao predati vjerovniku na ime odštete. Kada je postojalo više vjerovnika, tada se prednost u dobivanju odštete određivala prema vremenu sklapanja ugovora, dakle prvenstvo su imala starija potraživanja.⁸³ Ipak, ovdje valja istaknuti kako još nije dovoljno istraženo predstatutarno pravno uređenje grada, kao ni to u kolikoj je mjeri pouzdano

nullus sit et inualidus et quod similiter res mobiles que ponuntur ad incantum incipiendo a viginti solidis supra debeant scribi per cancelarium siue vicecancelarium aliter incantus nullus sit et inualidus. Item quod deliberatio incantus tam bonorum immobilium quam mobilium conscribantur quando debent incantari debeat fieri coram iudice siue iudicibus tunc existente uel existentibus per praeconem publicum praesente cancelario siue vicecancelario praesentibus etiam adminus duobus testibus et etiam illo cui ipsa bona deliberari siue eius procuratore quae deliberatio debeat scribi ut supra aliter nullius sit valoris uel momenti. Inteligendo quod terminus bonorum incantatorum incipiat illa die qua deliberatio scripta fuerit et non prius.

⁸¹ De Renno 5: 399, bilješka 1 gdje to pojašnjava Mirko Zjačić. Zbog toga što se u objavljenom čitanju teksta nakon prve dražbe ostatak ovog korpusa donosi u skraćenom obliku, koristio sam i original usp. DARi, ARM: 689-749, FEST 1900: 69 se kratko osvrnulo na postupak dražbe.

⁸² DARi, ARM: 698, De Renno 5: 400, Nije poznata odluka gradskog vijeća (ili sačuvana) prve polovine 15. stoljeća kojom je bilo propisano trajanje dražbe zaloga. U Senju prema statutu iz 1388. godine kupoprodaja svake nekretnine nije bila pravovaljana bez javne objave glasnika tijekom četiri tjedna (nedjelje). ZJAČIĆ 1975: 63.

⁸³ HERKOV 1948: 393, 405, PEDERIN 1996: 112 ističe kako je u slučaju neuspjele dražbe zaloga isti mogao otkupiti vlasnik umanjen za jednu trećinu procijenjene vrijednosti.

koristiti statut u usporedbama 15. i 16. stoljeća. Smatram kako mogu biti pouzdane onda kada se pomnije istraži riječko šesnaesto stoljeće.

Za uvid u proceduru navodim primjer pokretanja dražbe iz navedene zbirke od 4. kolovoza 1437. godine. Tada je Agabito sin Vida Kontovića (*Agabitus filius Uiti Contouich*) pristupio pred gradskog suca Bartola Glavinića (*Bartolus Glauinich*) izjavivši kako je za 30 malih libara dobio u zalog vinograd u Seničoui (*Xenichoui*) na području riječkog distrikta koji pripada Matiji Čersatiću (*Mateus Čersathich*). Agabito je zamolio suca da razmotri slanje javnog glasnika Jurja da ogłosi dražbu toga vinograda. Tri dana kasnije javni glasnik istupio je pred suca Bartola i trojicu svjedoka s izjavom kako je vinograd bio na dražbi prema običajima grada. Tijekom toga perioda nitko nije ponudio novac uslijed čega je on, prema ovlastima svoje službe, vinograd dodijelio Agabitu čime je njegovo potraživanje bilo podmireno. Istovremeno je Agabita prema običaju grada uveo u posjed vinograda.⁸⁴ Drugi primjer nije u navedenom korpusu na kraju knjige, već s ostalim notarevim zapisima, a na slikovit način pokazuje do čega dražbe mogu dovesti. Riječanin i kastavski sudac Kvirin Spinčić (*Chirinus Spinčich*) pristupio je 17. travnja 1452. godine sucu ser Vidu Baruliću (*Vitus Barulich*) tvrdeći kako mu Ivan Alegreti iz Korčule (*Iohannes Alegreti*) duguje 44 dukata. Molio je suca da riječki javni glasnik Valentin oglašava dražbu oko 1000 vesala spomenutog Alegretija (koje mu je izgleda sam Kvirin isporučio) koje se nalaze na području Rijeke. Sudac je naložio javnom glasniku Valentinu oglašavanje javne dražbe. Nakon tri dana, Valentin je pred tri svjedoka obavijestio suca kako nitko nije ponudio više od Kvirinovog brata Lovre Spinčića (*Laurentius Spinčich*), koji je ponudio 44 dukata i 20 solida. Kako je imao ovlast za to, Valentin je vesla ustupio Lovri.⁸⁵ Iz jednog navoda iz 1446. godine zna se kako su vesla za galiju vrijedila 20 solida po komadu.⁸⁶ Uz takvu cijenu može se pretpostaviti da su onda ova vesla vrijedila barem 20.000 solida odnosno oko 175,43 dukata što znači da je Lovro imao čisti profit u iznosu od oko 131 dukata.

Nešto rjeđe su u zadužnicama navedeni jamci,⁸⁷ ali postoje i zasebni ugovori u kojima se pojedinci naknadno obvezuju kao jamci.⁸⁸ Mogu se pronaći i svje-

⁸⁴ De Renno 5: 400: (...) dictus Iurius preco de licencia dicti domini iudicis, uigore sui officij suprascriptam vineam deliberavit predicto Agabito, creditor pro suprascripto debito, et expensis, secundum consuetudinem dicte Terre Fluminis, ad habendum, tenendum, possidendum, dandum, donandum, et alienandum, et pro anima et corpore iudicandum, tanquam de re sua, cum omnibus et singulis iuribus et actionibus dicte vinee, incantate, spectantibus et pertinentibus.

⁸⁵ De Renno 4: 150-151.

⁸⁶ De Renno 3: 101.

⁸⁷ Navodim primjer Premuža koji je u društvu (*societas*) s dužnikom istovremeno jamac i glavni dužnik. Usp. De Renno 3: 305 (22. 2. 1450.) (...) Premus de Spoiane, socius dicti Georgij, se constituit plegium et fideiussorem et principalem debitorem pro suprascripto debito predicto creditori (...)

⁸⁸ De Renno 3: 206 (8. 9. 1448.) (...) Venecianus de Cregnino, ciuis dicte terre Fluminis, se constituit plegium et fideiussorem Martino aurifici condam Dominici quod si aliquo tempore

dočanstva kada su zadužnicu isplaćivali jamci, a ne dužnici.⁸⁹ Vrlo je vrijedan primjer Kvirina Spinčića koji je 22. srpnja 1449. godine pred gradskim sucem tražio odštetu i kamate od Conde iz Grobnika u iznosu od dvadeset dukata. Naime, Kvirin je bio jamac za potonjeg Bartolu Mateuzziu iz Ferma. Kako Conda očigledno nije poštovao ugovor, Bartol je izmolio javnu dražbu Kvirinova konja na ime toga što je potonji bio jamac.⁹⁰

Kamate

U historiografiji je istaknuto kako je srednjovjekovna Crkva promatrala ugovaranje kamate na posuđeni novac kao lihvu odnosno grijeh te je ona stoga bila zabranjena.⁹¹ Međutim, u praksi se često prikrivalo njezino uzimanje tako što se nije odvojeno zapisivalo njezin iznos. Ignacij Voje je na primjeru Dubrovnika upozorio kako je zajmodavac pri zapisivanju zadužnice, u suglasnosti s dužnikom, nalagao zapisivanje iznosa u koji je vjerojatno već unaprijed bila uračunata kamata, odnosno njegova dobit. Ondje je, kao i u ostalim dalmatinskim komunama, statutom bilo zabranjeno njezino ugovaranje.⁹² Odluke riječkoga gradskoga vijeća ne bave se zabranom kamate, dok gradski statut iz 1530. priznaje postojanje ugovorene kamate.⁹³ Zbog toga donosim primjere zadužnica uz pomoć kojih nastojim ispitati mogućnost kako su i u Rijeci zajmodavci u 15. stoljeću zapravo skrivali kamatu.

U određenom broju zadužnica nije se navodila količina robe koju će dužnik doznačiti zajmodavcu za naznačenu svotu novaca. U pojedinim godinama cijene određene robe po jedinici težine bile su stabilne i fiksne. Da se u zadužnici navodila točna količina robe, jednostavnim bi se izračunom moglo utvrditi odgovarala li konačna prikazana suma duga stvarnoj cijeni robe ili je u nju već unaprijed

passus fuerit aliquid damnus pro una pecia panni grissi nigri, quam dedit (u izvorniku prazno) de Cregnino matri Lucie olim uxoris Iohannis de Berberio, quod ipse Venecianus dicto Martino vult integre satisfacere.

⁸⁹ De Renno 3: 236 (7. 3. 1449.) (...) Ibiq̄ue Rafael Francisci de Fossambruno et Nicolaus Tomasini de Vegla, per se suosq̄ue heredes et successores, fuerunt contenti et confessi se iuste teneri et dare debere ser Nicolao Micolich, ciui dicte terre Fluminis, presenti, stipullanti et respondenti pro se suisq̄ue heredibus et successoribus, ducatos triginta nouem boni auri et iusti ponderis, et hoc pro quadam plegiaria seu fideiussione facta dicto creditori pro Toma remerio de Bucharo. Quos quidem ducatos dare et soluere promiserunt dicti debitores prefato creditori usque ad festum sancti Georgij (...) dicti debitores eidem obligauerunt et pro speciali pignere designauerunt pignera infrascripta, videlicet Rafael totum suum ortum (...) et Nicolaus Tomasini domum suam in qua habitat.

⁹⁰ De Renno 3 : 262.

⁹¹ DE ROOVER 1967: 28, VOJE 1976: 169, LE GOFF 1987: 21.

⁹² VOJE 1976: 169-170.

⁹³ HERKOV 1948: 425 (...) Item statuimus, quod si aliqua quaestio oriretur inter laicos de decimis vel debitis usurarijs ratione contractus, quod talis quaestio terminari possit per dominum vicarium.

uračunata kamata. To je zapravo bio učinkovit način prikrivanja zaračunavanja kamate na kreditiranje trgovine što je bila nužna mjera osiguravanja zajmodavca od optužbe za lihvu.⁹⁴ Primjer ugovora (zadužnice) koji donekle može upućivati na manje skriveni oblik uzimanja kamate je s kraja 1438. godine. Tada je Martin Bobač iz Škofje Loke (*Martinus Bobach*) ustvrdio kako duguje sucu Nikoli pokojnog Antuna (*Nicola quondam Antonij*) 12 dukata i 70 solida za ulje. Za tu mu se svotu obvezao dopremiti u Rijeku željezo po cijeni od 13 dukata za milijarij do dana sv. Jurja uz zateznu kamatu od 25% (*pena quarta*).⁹⁵ Čini mi se kako je malo vjerojatno da je spomenuti Martin mogao toliko precizno voditi računa o količini isporučena željeza da je umanjivao isporuku za vrijednost od oko 44 solida.⁹⁶ U slučaju da mu je zaista isporučio milijarij željeza onda je zapravo isplatio kamatu od oko 3%. U drugom primjeru je riječ o potpuno skrivenoj kamati (pod pretpostavkom da je zaista bila riječ o tome). U veljači 1441. riječki sudac Mauro Vidonić (*Maurus Vidonich*) obvezao se Janezu iz Kranja (*Ianes*) isplatiti 17 dukata i 76 solida duga za isporučeno mu željezo i to do dana sv. Jurja uz zateznu kamatu od 25% i obligaciju sviju njegovih dobara (*obligatione omnium suorum bonorum*).⁹⁷ U Rijeci se količina željeza obično izražavala u milijarijima i povezima (*fassios*). Postoje podaci da je milijarij željeza 1440., 1442.-1445. koštao 14 dukata, a da je povež 1441. koštao 3,3 dukata.⁹⁸ Ako se pretpostavi kako je spomenuti zapravo isporučio jedan milijarij i jedan povež željeza, tada je njegova vrijednost bila 17,3 dukata, dok je ugovorena brojka već sadržavala uračunatu kamatu koja se, ako se uzme razlika između dvije cifre, kretala oko 38 solida ili 2%. Na više se primjera, po jednakom modelu izračuna, čini kako je na većim iznosima kredita i kamata bila viša. Primjerice, u srpnju 1444. Mauro Vidonić dugovao je Ivanu Zlatičuraču iz Škofje Loke (*Iohannes Slatichuraç*) 41 dukat i 55 solida za željezo te mu je zauzvrat trebao dati tri tovara (*sarcina*) maslinova ulja po cijeni od 44 dukata za milijarij uz ostatak u novcu. Istoga dana Mauro je priznao dugovanje 44 dukata i 87 solida Petru Vičaču iz Škofje Loke (*Petrus Viçach*) za željezo te

⁹⁴ Usp. za Dubrovnik VOJE 1976: 169-172.

⁹⁵ De Renno 1: 94, VOJE 1976: 112 pretpostavlja kako se u dubrovačkoj zadužnici u kojoj se dužnik obvezivao izvršiti isplatu novčanog kredita nepreciznim količinama robe čijom se vrijednošću premašivala vrijednost duga, razlika možda odnosila na kamatu.

⁹⁶ Tečajna lista u ovom radu preuzeta je prema HERKOV 1956(1): 365-367 i (2): 118. Vrijednost libre i dukata računa se za period od 1437. do 1455. godine u omjeru 1 dukat = 5 libara i 14 solida = 114 solida. Od 1455. računa se 1 dukat = 6 libara i 4 solida = 124 solida, usp. De Renno 5: 278 (...) in ratione librarum sex pro ducato (...)

⁹⁷ De Renno 1: 218.

⁹⁸ De Renno 1: 164 (...) ferrum bonum et bullatum de Ospergo (...) in ratione ducatorum quatuordecim pro singulo milliari (...), 225 (...) tres fassij ferri (...) decem ducatos auri, 262-263 (...) ferri in ratione ducatorum XIII cum dimidio pro singulo milliari, 265 (ponovno turjaško željezo 14 dukata), Cijene su obrađivali FEST 1900: 18, GESTRIN 1965: 188, ŠUMRADA 2005: 43.

je trebao isporučiti jednaku količinu ulja po istoj cijeni i ostatak u novcu do Božića. U oba slučaja zatezna kamata iznosila je 25% te se Mauro obvezao sa svim svojim dobrima.⁹⁹

U Rijeci se prema sačuvanoj građi prvi puta jasno i otvoreno dogovaraju prave kamate u jednoj zadužnici s kraja svibnja 1447. godine. Tada je krojač Vid pokojnoga Jurja priznao dugovanje Ivanu Schubenu iz Škofje Loke od 30 dukata i 37 solida za željezo obvezavši se vratiti novac do Božića. Kao zalog (*pignus*) je dao kuću svoga sina, riječkoga svećenika Aleksandra, obvezavši se davati dnevno jedan dukat za štetu, trošak i kamatu u slučaju prekoračenja roka isplate duga.¹⁰⁰ Vrijedi istaknuti kako se u ovoj zadužnici nije ugovorila zatezna kamata (*pena*) i obligacija dobara (*obligatione omnium suorum bonorum*). U listopadu iste godine Martin pokojnoga Čanine (*Martinus condam Čanini*) duguje Ivanu Schubenu 40 dukata za željezo te jednaku kamatu kao u prethodnom slučaju. Obvezao mu se vratiti dug do sv. Jurja (23. travnja) uz zalog dva svoja vinograda u Brgudu i Vičiću (lokaliteti na zapadu Rijeke, vjerojatno negdje na širem području današnje Mlake, Podmurvica ili Torete).¹⁰¹ Teško je ne ustvrditi kako ovdje nije samo riječ o kamati, već o pravoj lihvi. Dakle, u De Rennovoj notarskoj knjizi prave kamate sporadično se otvoreno navode, pri čemu se obično ugovara njihov iznos, a u nekim potraživanjima se navodi kako su bile ugovorene bez naznake iznosa.

Izgleda da je visina prave kamate, ako je uračunata u ukupne iznose zaduženja, ovisila o nizu činitelja. Ovisila je o procjeni zajmodavca koliki je rizik posla te vrsti i vrijednosti robe. Pri tome mislim kako je razlika cijene u prodaji na veliko i malo pojedine robe, igrala presudnu ulogu. To je sigurno vrijedilo za začine kao što su papar ili šafran. Vjerojatno je kod njih dobit od prodaje na malo bila znatno veća, zbirno premašujući pri tome njihovu vrijednost u nabavci na veliko. Zasigurno su zbog toga vjerovnici u ukupnom iznosu povrata kredita zaračunavali veći postotak stvarne kamate, dok su dužnici koji su uzimali takve kredite mogli računati kako će im se u konačnici ipak takav ugovor isplatiti.

S druge strane, poseban problem predstavlja prikrivanje kamate u slučajevima kada se dug izražava u jednoj valuti, a povrat istoga u drugoj valuti. Budući da je

⁹⁹ De Renno 1: 382-383.

¹⁰⁰ De Renno 3: 158 (...) Vitus sarctor condam Georgij (...) fuit contentus et confessus se iuste teneri et dare debere Iohanni Scuben de Lach (...) ducatos triginta boni auri et iusti ponderis et solidos triginta septem, et hoc pro ferro habito a dicto creditore. Quos quidem ducatos dare et soluere promisit dictus debitor prefato creditori usque ad festum Natiuitatis domini nostri Iesu Christi proxime futurum. Et ad maiorem cautelam prefati creditoris dictus debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit domum presbiteri Alexandri, eius filij, cum ipsius consensu, hoc pacto quod si dictus debitor eidem creditori non soluerit in suprascripto termino, quod tunc et eo casu ipse debitor dicto creditori dare et soluere teneatur singula die unum ducatum auri pro damno, expensis, et interesse ipsius creditoris quousque ipsi creditori integre fuerit satisfactum pro suprascripto debito ducatorum triginta et solidorum triginta septem.

¹⁰¹ De Renno 3: 176.

tečaj varirao, dobit se mogla ostvariti na njegovoj razlici, što je praksa na koju su istraživači upozorili primjerice za Bruges (Brugge), Veneciju i Dubrovnik.¹⁰² U Rijeci nisam naišao na takav slučaj u kreditnim zadužnicama, ali jesam u jednom ugovoru o najmu (*per affectu*). U lipnju 1444. postolar Lovro pokojnoga Ivana de Foracoço (*Laurentius quondam Iohannis de Foracoço*) priznao je ser Bonaçoteu Nikolinom Bonareliju (*Bonaçote Nicolai Bonareli*) (obojuca iz Ankone) dug od *ducatos decem et septem monete ad bononenos quadraginta pro singulo ducato* za najam kuće.¹⁰³ Možda se slično kamata prikrivala i u riječkim zadužnicama, ali se podaci o tome nisu sačuvali. Ivan Pederin upozorio je i na to kako se u Rijeci javlja skrivena kamata u posebnom obliku mjeničnog poslovanja, tzv. *eskontu*.¹⁰⁴

Raymond de Roover je istaknuo kako je zaračunavanje zatezne kamate bilo način osiguranja odštete zajmodavcu u slučaju neisplate duga u propisanom ugovorenom roku. Za Crkvu je takva kamata, tzv. *poena detentori*, bila jedina opravdana. Upozorio je kako je pri tome bio važan rok za vraćanje kredita. On je trebao biti razuman, jer je u slučaju kratkoga roka vjerojatnost da dužnik neće uspjeti vratiti dug na vrijeme bila veća. De Roover ističe kako je nerazuman rok mogao biti osnova da se zajmodavca optuži za kamatarenje.¹⁰⁵ Statutima dalmatinskih komuna, primjerice Zadra, Dubrovnika i Kotora, bilo je dopušteno ugovaranje zatezne kamate.¹⁰⁶ Ivan Pederin smatra kako se u dalmatinskim komunama u 15. stoljeću zatezna kamata najčešće kretala na 25%.¹⁰⁷ U riječkim se zadužnicama u spomenutom periodu zatezne kamate (*pena*) javljaju u oko 68,88% slučajeva. Najčešći ugovoreni oblik ove kamate je onaj od 25% (*quarta*) na vrijednost robe i to u oko 66,49% slučajeva (tabela 4).¹⁰⁸ Ostaje otvoreno pitanje je li se u slučajevima kada zatezna kamata nije navedena (njih oko 31%) podrazumijevala kazna od 25%.

Samo u jednoj zadužnici u promatranom razdoblju bila je ugovorena *pena tertia* i to za kredit od 12 dukata vrijednoga papra.¹⁰⁹ Međutim, pored uobičajenih postotaka, zatezne kamate su u nekim ugovorima varirale. Prema Ignaciju

¹⁰² DE ROOVER 1948: 61-63, 75, VOJE 1976: 175.

¹⁰³ De Renno 1: 375.

¹⁰⁴ PEDERIN 1996: 113.

¹⁰⁵ DE ROOVER 1967: 30-31.

¹⁰⁶ VOJE 1976: 169, 175.

¹⁰⁷ PEDERIN 1996: 120; U Dubrovniku je do sredine 15. stoljeća njezin uobičajen iznos bio 20%, a nakon toga 10%, dok je istovremeno u Kotoru iznosila 20%. Usp. VOJE 1976: 175-176.

¹⁰⁸ VOJE 1976: 177 je upozorio kako se u Dubrovniku ovaj postotak kamate nije koristio „u zadužnicama, već u nekim javnim zajmovima dubrovačke općine.“ GESTRIN 1965: 135, PEDERIN 1996: 113 nije donio kvantitativnu analizu, ali pouzdano zaključuje kako je „penal od 25%“ u Rijeci najčešći, ŠUMRADA 2005: 54 zaključuje isto.

¹⁰⁹ De Renno 3: 176.

Vojeu u Dubrovniku se zatezna kamata od dvostruke vrijednosti kredita (*pena dupli*) javljala kada su „dužnik i vjerovnik stranci, ili ako je dužnik stranac.“¹¹⁰ U razdoblju od 1437. do 1460. zabilježena su tri ovakva slučaja u Rijeci. Tako su u jednoj zadužnici obje ugovorne strane bile stranci (vrijednost kredita 8 dukata), a u drugoj je samo vjerovnik bio stranac (vrijednost kredita 49 libara i 12 solida).¹¹¹ Iznosi fiksno ugovorenih svota zatezne kamate u riječkim zadužnicama variraju. Primjerice, u travnju 1442. riječki sudac Vid Matronić (*Vitus Matronich*) dugovao je Nikoli Čanetiću iz Selca (*Nicolaus Çanetich*) 30 dukata za željezo koje je trebao isplatiti u roku od 15 dana uz obligaciju sviju dobara i fiksnom zateznom kamatom od 100 dukata. Iz marginalne bilješke vidi se kako je zadužnica nalogom zajmodavca bila poništena (*cancelatum*) u travnju sljedeće godine.¹¹² U zadužnici iz travnja 1444. godine Ivan Mateuzzi (*Iohannes Matiucij*) obvezao se ser Adamu Antunovu (*Adam Antonij*) (obojujica trgovci iz Ferma) isplatiti dug od 109 dukata i 32 solida za željezo do sv. Jurja. Ivan se obvezao (*obligatio*) svom svojom imovinom te pristao na zateznu kamatu od 25 dukata od koje je u slučaju kašnjenja pola trebalo pripasti riječkim gospodarima i komuni, a druga polovina zajmodavcu. U marginalnoj bilješci stoji kako je zadužnica poništena 1. svibnja 1444. voljom zajmodavca (dakle tjedan dana nakon dospijeca).¹¹³ U siječnju 1450. godine krznar Vorik iz Ljubljane (*Vorichus*) uzeo je kredit od Firentinca Angelina Bonfiola (*Ançulino Bonfiolo*) u iznosu od 467 dukata i 38 solida. Isplatu duga trebao je izvršiti s velikim njemačkim kožama (*pelles magnas teonicas*) do polovine Korizme (17. ožujka),¹¹⁴ odnosno u roku od dva i pol mjeseca. Vorik se obvezao svojom imovinom te pristao na zateznu kamatu od 100 dukata koja se dijelila kao i u prethodnoj zadužnici. U marginalnoj bilješci stoji da je zadužnica poništena 16. srpnja 1450. voljom zajmodavca.¹¹⁵ Prema svemu sudeći izgleda kako su fiksne zatezne kamate izražene u novcu također zapravo bile rezultat procjene zajmodavca o riziku posla kojega je ugovarao. S druge strane, dužnici koji su pristajali na takve kamate vjerojatno su bili u velikoj potrebi za kapitalom i nemogućnosti da ugovore povoljnije uvjete zaduženja.

¹¹⁰ VOJE 1976: 177.

¹¹¹ De Renno 2: 15 i 32.

¹¹² De Renno 1: 263.

¹¹³ De Renno 1: 351.

¹¹⁴ STIPIŠIĆ 1991: 221. Uskrs je 1450. godine bio 5. travnja.

¹¹⁵ De Renno 3: 295.

Rokovi isplate

U De Rennovoj notarskoj knjizi prevladavaju zadužnice s jasno određenim rokom vraćanja duga (njih 514 ili 88,22%). Rokovi su određeni na više načina: a. točno navedenim datumom (uobičajeno se navodi ime mjeseca u godini)¹¹⁶, b. u određenom roku (brojem dana, mjeseci ili godina)¹¹⁷, c. sajmenim danima¹¹⁸ te d. crkvenim blagdanima kao što su primjerice Božić, Uskrs i dani svetaca.¹¹⁹ Kada je riječ o učestalosti blagdana, najčešće se navode rokovi do poklada, sv. Jurja, sv. Margarete, Uznesenja Blažene Djevice Marije, sv. Mihovila, sv. Martina i Božića. U promatranom je periodu u 71,04% zadužnica (414) rok bio određen crkvenim blagdanima (tabela 5). Drugačije je bilo u Dubrovniku gdje je u 15. stoljeću utvrđivanje krajnjeg roka za naplatu zadužnice uz pomoć blagdana opadalo u odnosu na praksu ranijih stoljeća.¹²⁰

Smatram kako ovdje valja upozoriti na dvije odluke vijeća koje se dotiču sajmovi. Oni su bili nezaobilazni dani u kalendaru poslovnog čovjeka, kao rok na koji treba izvršiti ugovoreni posao. Prvom odlukom vijeća iz 18. siječnja 1439. godine su grofu Walseeu poslani poklisari kako bi izmolili povlasticu održavanja jednoga godišnjega sajma sa slobodom od podavanja daća te da se vino iz Marki i ostalih krajeva ne prodaje u krčmama do sv. Jurja.¹²¹ Tek 27. svibnja 1444. godine vijeće je ustvrdilo kako je sajamsku povlasticu podijelio grof Reinprecht. Tako je bio uspostavljen sajam oko blagdana rođenja sv. Ivana Krstitelja koji se održavao svake godine. Povlastica je obuhvaćala rok od sedam dana raspodijeljen na tri dana prije, dan njegova rođenja i tri dana nakon blagdana. Ona je obuhvaćala slobodu od ubiranja daće na svu robu izuzev ulja, željeza te velikih koža.¹²² Postojali su i

¹¹⁶ De Renno 1: 50 u zadužnici od 17. ožujka 1438. dug je trebalo vratiti do (...) usque ad primum diem mensis Madij (...), 89-90. od 21. studenog 1438. (...) per totum mensem presentem (...), 314. od 28. lipnja 1443. do (...) usque ad XXIII diem mensis Augusti (...).

¹¹⁷ De Renno 1: 197 u zadužnici od 20. listopada 1440. (...) usque ad unum annum proxime futurum (...).

¹¹⁸ De Renno 1: 73-74 u zadužnici od 18. srpnja 1438. (...) usque ad festum nundinarum castri Cregijni (...), 356 od 26. travnja 1444. do (...) super nundinis sce Malgarite de Bucharo (...), De Renno 3: 312 od 8. lipnja 1450. (...) super nundinis Firmi de mense Augusti (...).

¹¹⁹ Kratki osvrt i popis blagdana donio je FEST 1900: 69, Za Dubrovnik i Split usp. VOJE 1976: 130-131, RAUKAR 2007: 279.

¹²⁰ VOJE 1976: 130-131 i ondje priloženu tabelu.

¹²¹ De Renno 1: 98 (...) videlicet si vellent quod rogarent nuncios domini magnifici domini nostri de Valse quod ipsi nuncij supplicarent domino nostro quod de gratia speciali concederet quod fierent nundine singulo anno semel libere et franche. Item quod dominus ipsis concederet quod vina de partibus Marchie et ultramarinis nequeant vendi ad tabernam usque ad festum sci Georgij (...)

¹²² De Renno 1: 365-366 (...) dominus vult et ordinat quod franchisia nundinarum singulo anno durare debeat septem diebus continuis videlicet tribus ante festum ipsius natiuitatis beati Iohannis baptiste et in ipso die et tribus diebus post ipsum festum his modis et condicionibus videlicet

drugi sajmeni dani, primjerice spominje se sajam sv. Margerete.¹²³ Ipak, smatram kako pitanje sajмова u naseljima na Kvarneru valja još podrobnije proučiti i utvrditi njihovu moguću komplementarnost.¹²⁴

U riječkim zadužnicama prevladavaju rokovi od par dana do šest mjeseci za vraćanje kredita (446 ili 76,57%) (tabela 6).¹²⁵ Prema izračunu Ignacija Vojea u dubrovačkim zadužnicama je udio s rokom dospijea unutar šest mjeseci 58% s tendencijom pada takvog udjela prema kraju stoljeća.¹²⁶ Riječke zadužnice bilježe samo dva slučaja dugogodišnjeg, konkretno četverogodišnjeg zaduženja. U prvoj je 17. kolovoza 1444. riječki sudac Matija pokojnoga ser Donata (*Mateus quondam ser Donati*) dugovao Matiji Sosteru iz Škofje Loke (*Mateus Soster*) 86 dukata za željezo. I u drugom slučaju iz 26. travnja 1445. godine dužnik je bio Matija pokojnoga ser Donata. Dugovao je Nikoli Čanetiću iz Selca (*Nicolaus Čanetich*) 83 dukata za željezo i čavle. Obojici se obavezao vraćati četvrtinu duga svake godine tijekom sljedeće četiri godine.¹²⁷

Posebnu skupinu rokova u riječkim zadužnicama predstavljaju oni gdje se rok ne navodi ili se navodi dospijee po volji zajmodavca (*ad omnem requisitionem ipsius*). Primjerice, krajem studenog 1438. Luka Dubić iz Kastva (*Lucas Dubich*) dugovao je na ime kredita majstoru zlataru Martinu iz Senja 87 libri i 11 solida za novac i daske. Obvezao mu se isporučiti daske po cijeni 16 libara za centenarij *per terminos inter ipsos assignatos*. Nažalost, nema marginalne bilješke iz koje bi se moglo utvrditi koji su rok dogovorili.¹²⁸ Određeni broj zadužnica ipak ima marginalnu bilješku u kojoj stoji kako je zadužnica poništena voljom zajmodavca uz naznaku datuma. Može li se taj datum izjednačiti s izvršenom isplatom odnosno rokom dospijea? U Rijeci nisam našao podatke kako je ovakav oblik ugovaranja

quod omnes et singule mercationes et res cuiusvis condicionis existant que conducentur siue portabuntur ad dictam terram Fluminis suprascriptis diebus septem et extrahentur de dicta terra Fluminis exceptis oleo, ferro pelibus magnas crudis conducentes ipsas res uel mercancias franchi sint et aliquod datium pro ipsis rebus non teneantur soluere et similiter extrahentes et hoc intelligatur de rebus conductis illis septem diebus tantum et si post terminum dictorum dierum septem aliquis extrahere voluerit res conductas prefatis suprascriptis septem diebus extrahens teneatur ad solutionem datij pro ipsis mercancijs siue rebus non obstantibus in aliquo nundinis seu franchisiam prelibatorum septem dierum (...), FEST 1900: 73 notira postojanje ovoga sajma.

¹²³ De Renno 3: 229.

¹²⁴ RAUKAR 2000: 60, 80 u više navrata navodi kako se u splitskim uvozno-izvoznim dozvolama navode sajmovi na Kvarneru.

¹²⁵ GESTRIN 1965: 134 upozorava kako je rok bio do nekoliko mjeseci, ŠUMRADA 2005: 52 smatra kako je najčešći rok dospijea unutar četiri mjeseca.

¹²⁶ VOJE 1976: 133, 138.

¹²⁷ De Renno 1: 393 i De Renno 2: 38-39 (...) quam quidem pecunie quantitatem dare et soluere promisit dictus debitor prefato creditori usque ad quatuor annos proxime futuros videlicet singulo anno quartam partem (...).

¹²⁸ De Renno 1: 90.

roka u praksi funkcionirao, ali Ignacij Voje je ponudio rješenje u analizi ovakvih ugovora u Dubrovniku. Pretpostavio je kako je zajmodavac naknadno pred notarom dužniku određivao rok vraćanja duga, što se potom upisivalo u marginalnu bilješku.¹²⁹

Postoji i određeni broj riječkih zadužnica s obročnim plaćanjem duga, a među njima se koristi i klauzula roka otplate po volji zajmodavca. Tako je 4. lipnja 1444. Antun sin ser Santisa iz Pesara (*Antonius filius ser Santis*) dugovao na ime kredita Janezu Schubenu iz Škofje Loke 45 dukata te tri čabra i petnaest libara ulja za željezo. Obvezao se vratiti novac do sv. Margarete (13. srpnja), a ulje po volji zajmodavca (*ad omnem requisitionem ipsius*). Potonji je dao da se zadužnica poništi 15. srpnja s obrazloženjem kako ga je u Antunovo ime isplatio neki Petar Marinov iz Ferma.¹³⁰ U Rijeci postotak ugovorenih rokova po volji zajmodavca nije zanemariv i može se pronaći u 5,67% slučajeva (33 zadužnice).¹³¹ Istovremeno je u Dubrovniku prema izračunu Ignacija Vojea 1440. taj postotak bio oko 12,4%, a 1459. godine čak 34,7%.¹³² Ipak, u većini je slučajeva kod obročnoga vraćanja duga u Rijeci bio naveden precizan datum (na neki od gore spomenutih načina). U zadužnicama uglavnom nisu naznačene svote za svaki korak obročne isplate duga.

Na određeni način neobičan je slučaj iz jedne zadužnice od 6. lipnja 1450. godine. Pavao Dolničar iz Ljubljane dugovao je Ivanu Gualteruciju iz Ankone 54 dukata i 28 solida za ulje. Zauzvrat se umjesto novca obvezao u Rijeku isporučiti mu onoliko željeza i trgovačke robe koliko po cijeni od 13 dukata za milijarij treba da bi se pokrila ta svota duga do svetkovine sv. Margarete. Stoljeće kasnije, 27. srpnja 1544. riječki kancelar i notar Guerin Tranquilli iz Šibenika na zahtjev Trajana Gualterucija napisao je temeljem ovog zapisa u notarskoj knjizi kopiju isprave.¹³³ Teško je utvrditi svrhu ovog čina Ivanova potomka jer je vjerojatno nastupila zastara u pogledu istjerivanja mogućega dugovanja.

Zastupnici

U De Rennovoj knjizi može se pronaći veći broj punomoći kojima su pojedinci imenovali svoje zastupnike. Gradsko vijeće je 23. srpnja 1445. godine donijelo odluku prema kojoj je sve punomoći o uzimanju zastupnika trebao pred svjedo-

¹²⁹ VOJE 1976: 134.

¹³⁰ De Renno 1: 372 (...) cancelatum fuit praesens instrumentum debiti de voluntate creditoris eo quod dixit ipsi satisfacisse Petrus Marinus de Firmo nomine dicti Antonij (...) Dopisani su svjedoci i potpis notara.

¹³¹ ŠUMRADA 2005: 53 smatra kako je riječ o rijetkoj pojavi.

¹³² VOJE 1976: 136 i 138.

¹³³ De Renno 3: 311 (...) Extractum fuit per me Guarinum Tranquillum Sibenicensem ad instantiam ser Troiani Gualteruci die 27. Iullij 1544. (...)

cima zapisati gradski kancelar ili njegov zamjenik.¹³⁴ Zastupnici su u ime svojih nalogodavaca djelovali na razne načine – utjerivali su dugove, zastupali ih na sudskim sporovima, djelovali kao jamci i slično. Iako u knjizi nije uvijek navedeno, iz imena ljudi koji određuju zastupnike ili teksta nekih punomoći može se pretpostaviti kako je jedan dio vjerojatno posredovao u trgovačkim ili kreditnim aktivnostima. Općenito gledajući kao davatelji punomoći navode se trgovci iz Marki, Firenze, Venecije, ali i pojedinci iz Kranjske, Dalmacije, Istre, Kvarnera (Senj, Vinodol, Krk i Cres) i posjeda grofova Walsee (Rijeka, Kastav i Lovran). Podrijetlo pojedinih zastupnika bilo je jednako šaroliko.¹³⁵ Primjerice, u kolovozu 1437. godine ser Roso pokojnoga Jurja iz Ležene (*Roso quondam Georgij*) ovlastio je Galeacija pokojnoga Grižana iz Labina (*Galeacius quondam Grisani*) da kao njegov zastupnik vrati sav novac od Flora Mandučića iz Barbana (*Floro Mandučich*).¹³⁶ Notaru i kancelaru su u Rijeci dolazili stranci ustupajući mu svoju punomoć na uvid. Tako je u rujnu 1439. godine Antun Nikolin iz Monte Albodia (*Antonius Nicolai*) donio riječkom notaru i kancelaru Antunu de Rennu punomoć koju je sastavio ankonitanski notar ser Toma Ciuiti (*Toma Ciuitij*) kojom ga je za zastupnika imenovao Petar Vitali iz Ankone (*Petrus Vitalis*).¹³⁷

Zajmovi u novcu

Kao i drugdje i u Rijeci je predmet kreditne trgovine bio novac. Zadužnice su se zapisivale tako da je dug bio iskazan mješovito (u robi i novcu)¹³⁸ ili samo u novcu.¹³⁹ Posljednje se razlikovalo od novčane posudbe (*per mutuum*) prema formulaciji in-

¹³⁴ De Renno 2: 47 (...) quod in futurum omnes procure et commissiones debeant scribi per cancellarium siue vicecancellarium cum testibus prout alia instrumenta scribuntur aliter nullius sint valoris nec efficacie nec valeat aliqua persona cuiuscumque conditionis existat procurare nisi prius facta fuerit rogatio notarij etiam si coram domino capitaneo aut iudicibus aut regimine dicte terre Fluminis aliquis constituerit aliquem procuratorem illa procura nullius sit valoris neque momenti nisi scripta fuerit per cancellarium in presentia testium.

¹³⁵ Npr. De Renno 1: 6-7, 21, 23, GESTRIN 1965: 129; ŠUMRADA 2005: 54 opravdano ističe kako su zastupnici obično bili sugrađani dužnika.

¹³⁶ De Renno 1: 23.

¹³⁷ De Renno 1: 25.

¹³⁸ DARi, ARM: 562, De Renno 5: 271-272 (21. 3. 1455.) (...) Iacobus Sommer de Labaco sponte per suosque heredibus et successoribus fuit contentus et confessus se iuste teneri et dare debere Bartolomeo Matiucij de Firmo (...) ducatos trecentos et septuagintatres boni auri (...) et hoc pro mercancijs et denarijs habitis a dicto creditore. Pro quibus quidem ducatis CCCLXXIII dictus Iacobus debitor dare et consignare promisit in dicta Terra Fluminis ferrum dulce bullatum de Vlspergo et bonum arbitrio prefatorum ser Dominici et Grisani usque ad festum beati Iohannis baptiste proxime futurum pro precio et nomine precij ducatorum tresdecim auri pro singula milliario, hoc pacto et condicione

¹³⁹ De Renno 3: 92 (25. 3. 1446.) (...) Vitus sarctor condam Georgij per se suosque heredes et successores fuit contentus et confessus se iuste teneri et dare debere Mateo condam Miclai de

strumenta. Naime, uzimanje zajma imalo je uglavnom slične formule kao i klasična zadužnica s jedinom razlikom da je dužnik priznavao vjerovniku dug iz posudbe (*per mutuum*).¹⁴⁰ Za posljednje je sačuvan relativno velik broj instrumenata izražen samo u novcu, ali postoji i primjer gdje je ona uzeta mješovito s kreditnim zaduženjem.¹⁴¹ Prema navedenim primjerima očigledno je kako se formalno kreditno zaduženje samo za novac i uzimanje zajma razlikuju. Međutim, bez dublje komparacije ove pojave u drugim komunama na istočnoj obali Jadrana teško je utvrditi u čemu se sastojala ta razlika. Prema Tomislavu Raukaru u Splitu 14. stoljeća mogu se pronaći primjeri gdje je povrat dijela takvoga zajma zapravo bio u robi.¹⁴² S obzirom na protagoniste takvih ugovora u Rijeci, te izglednog sličnog kretanja u primjerice Splitu, može se samo pretpostaviti kako je u određenom broju slučajeva uzimanja zajma (*per mutuum*) novac korišten za trgovačke aktivnosti. Naime, bila je riječ o pojedincima koji su inače sklapali kreditne ugovore. Kada je riječ o razlici između kreditiranja novca i običnog zajma mogu se samo zapitati, slijedeći razmatranja T. Raukara o vrstama zajmova, je li imala neku vezu s visinom kamate.¹⁴³

Borgudo, presenti, stipullanti, et recipienti pro se suisque heredibus et successoribus ducatos quatuor boni auri et iusti ponderis, quos dare tenebatur Marino olim fratri dicti Matei. Quos quidem ducatos dare et soluere promisit dictus debitor prefato creditori usque ad festum sancti Michaelis de mense septembris, dans et designans eidem pro speciali pignere domum in qua habitat Stoia, mater Georgij sarctoris. Potonju praksu zamjećuje ŠUMRADA 2005: 53.

¹⁴⁰ De Renno 3: 92 (1. 4. 1446.) (...) iudex Damianus condam Matei per se suosque heredes et successores fuit contentus et confessus se iuste teneri et dare debere Valentino Iurlinouich, pro se suisque heredibus stipullanti, ducatos nouem boni auri et iusti ponderis nomine mutui. Pro quibus soluendis ad omnem requisitionem ipsius creditoris dictus debitor omnes et singulos vusufructus vini, quos habebit isto anno, obligauit et pro speciali pignere designauit prefato Valentino creditori.

¹⁴¹ De Renno 2: 19-20 (14. 2. 1445.) (...) Osualdus quondam Iohannis de Lach per se suosque heredes fuit contentus et confessus se iuste teneri et dare debere Bartolomeo Matiucij de Firmo presenti stipullanti et recipienti pro se suisque heredibus et successoribus ducataos decem et octo boni auri et iusti ponderis videlicet tresdecim pro oleo et quinque mutui nomine. Pro quibus quidem ducatis decem et octo dictus Osualdos dare et consignare promisit prefato creditori in dicta terra Fluminis barilia duodecim clauorum cum capitibus planis pro precio et foro inter ipsos facto quorum clauorum barilia quatuor dare et consignare debet dictus Osualdus prefato Bartolomeo usque ad festum annunciationis beate Marie Virginis proxime futurum et residuum usque ad festum sci Georgij proxime futurum sub pena quarti cum obligatione omnium suorum bonorum. Et ultra dictum debitum dictus Bartolomeus dare debet pro valore dictorum clauorum promptam pecuniam. Zaduznica ima marginalnu bilješku da je voljom zajmodavca poništena 27. travnja 1445., dakle četiri dana nakon drugog roka. Za čisti zajam usp. De Renno 3: 338 (19. 12. 1450.) (...) Suetina de Lipa (...) dare debere Mateo Medeuedich de Lippa (...) ducatos nouem boni auri et iusti ponderis nomine mutui. Quam quidem pecunie quantitatem dare et soluere promisit dictus debitor prefato creditori usque ad festum sancti Martini (...) Et ad maiorem cautellam dicti creditoris dictus debitor eidem obligauit et pro speciali pignere designauit suum pastinum in Schurigna, his pacto et conditione quod si dictus debitor prefato creditori non satisfecerit in suprascripto termino, quod tunc et eo casu dictus pastinus sit et esse debeat dicti creditoris (...)

¹⁴² RAUKAR 2007: 281.

¹⁴³ RAUKAR 2007: 281.

*Prilog pitanjima novčanoga poslovanja u kasnom srednjem vijeku –
svjedočanstva o predujmu u de Rennovoj notarskoj knjizi*

Iako je u ovom radu riječ o kreditnim ugovorima vrijedi se zapitati i o nekim drugim ugovornim aspektima iz financijskoga poslovanja.¹⁴⁴ U malom broju slučajeva kod sklopljenih poslova u Rijeci može se pronaći i predujam (*capara, ara*). Tako se stanovnik Mošćenica Martin de Bachaiaria obvezao 14. studenog 1449. isporučiti Ivanu Cigantiću tri stotine motki po cijeni od 1 solida za komad kod crkve sv. Marine u Mošćenicama do blagdana sv. Antuna. U slučaju da prekorači rok isporuke Martin je trebao platiti Ivanu četrdeset solida za odštetu po njegovu dolasku na navedeno mjesto. Ivan mu je dao predujam od 6 libara (114 solida odnosno 38% vrijednosti naručene robe).¹⁴⁵ Kakvu je ulogu predujam imao dobro pokazuje i sljedeći primjer. Ser Petar de Pando iz Brindizija prodao je 27. srpnja 1454. riječkom sucu Nikoli Mikoliću i Franji Petrovom iz Fana (nastanio se u Rijeci) četrdeset milijarija bistrog ulja te trgovačku robu po cijeni od 20 dukata za milijarij (dakle 800 dukata) te dvije tisuće i dvije stotine stara žita po cijeni od 19 solida za star (dakle 41800 solida ili oko 366,66 dukata). Od njih je primio predujam u željezu i čavlima vrijednosti 691 dukata (ili 58,22% od vrijednosti naručene robe) koja će se po završnoj isplati računati kao pokriće spomenute zbirne svote (1166,66 dukata). Uz to obvezali su mu se isplatiti još 100 dukata u novcu, a ostatak u željezu i trgovačkoj robi po cijeni od 13 dukata za milijarij.¹⁴⁶

¹⁴⁴ GESTRIN 1965: 131-132.

¹⁴⁵ De Renno 3: 284 (...) Martinus de Bachiararia, habitator Muschienice, promisit et se obligavit dare et designare Iohanni Cigantich iuxta ecclesiam sancte Marine stangas stresenouas trecentas pro precio solidi vnus pro singula usque ad festum sancti Antonij proxime futurum, hac condicione quod si elapso dicto termino prefatus Martinus non obseruauerit suprascripta, quod tunc singulo itinere quod dictus Iohannes faciet ad vallem sancte Marine, idem Martinus soluere teneatur prefato Iohanni solidos quadraginta pro damno et expensis, dempto tamen vno itinere. Qui Martinus fuit confessus recipisse a dicto Iohanne pro capara libras sex paruorum. Pro quibus omnibus et singulis suprascriptis sic firmiter obseruandis et adimplendis predictus Martinus obligavit suum pastinum, positum in Valle prefate ecclesie sancte Marine de Muschienica.

¹⁴⁶ DARi, ARM: 531-532, De Renno 4: 210 (...) ser Petrus de Pando de Brandisio fuit contentus et confessus se vendidisse iudici Nicolao Micolich et Francisco Petri de Fano (...) milliaria quadraginta olei clari, boni, et mercimonialis, pro precio et nomine precij ducatorum viginti auri pro singulo milliaro, et duo millia et ducentos starolos frumenti, ad mensuram dicte Terre Fluminis, pro precio et nomine precij solidorum decem et nouem paruorum pro singulo starolo. Quas quidem olei et frumenti quantitates prefatus ser Petrus dare et consignare promisit dictis emptoribus, omnibus suis sumptibus, risico, et periculo, in littore maris ante dictam Terram Fluminis per totum mensem septembris proxime futurum. Qui venditor fuit contentus et confessus se habuisse ac recepisse a dictis emptoribus pro ara, et parte solutionis dictarum quantitatum olei et frumenti, ducatos sexcentos et nonagintaunum boni auri et iusti ponderis pro ferro et clauis ab ipsis emptoribus habitis (...) Qui emptores promiserunt et dare debent prefato venditori cum adduxerit et consignauerit ipsis suprascriptas quantitates olei et frumenti, ut supra, ducatos centum auri in prompta pecunia, et pro residuo valoris dictarum quantitatum olei et frumenti ferrum bonum et mercimoniale, pro precio et nomine precij ducatorum tresdecim auri pro singulo milliaro.

Iz ovih se primjera može vidjeti kako su predujmi bili visoke vrijednosti pa se može postaviti pitanje je li razlog tome bio veliki rizik pri sklapanju posla?

Zaključak

Razmatranje kreditne trgovine u Rijeci u periodu od 1437. do 1460. godine pokazuje kako je bila riječ o dinamičnoj ekonomskoj aktivnosti u gradu. Gotovo nikakva sačuvanost notarske građe predstavlja ograničavajući faktor u utvrđivanju intenziteta takve trgovine tijekom duljega perioda. U prvome redu mora se zapitati kakav je bio karakter kreditne trgovine u gradu. Prema svemu sudeći bila je riječ o tranzitnoj trgovini što je starija historiografija utvrdila.¹⁴⁷ Komuna je bila sjecište za kreditnu trgovinu između krajeva u zaleđu kao što su Koruška, Štajerska i Kranjska (prevladava) te talijanskih pokrajina Marke i Abruzzo (u manjoj mjeri javljaju se pojedinci s ostatka Apeninskog poluotoka). Ovakva usmjerenost trgovine ne iznenađuje jer je sjever Apeninskoga poluotoka od 1424. godine bio u neprestanim ratovima te je većina sukoba potrajala do mira u Lodiju 1454. godine.¹⁴⁸ Vjerojatno je potražnja za željezom bila pojačana radi potreba u proizvodnji oružja. U literaturi se navodi kako rudna nalazišta na poluotoku nisu bila dovoljna za pokrivanje potražnje.¹⁴⁹ Nema sumnje kako je Venecija nizom naredbi i mjera nastojala skršiti tu razmjenu, djelomice i zbog vlastite uključenosti u borbe na sjeveru Apeninskog poluotoka. Istovremeno je nastojala ograničiti i strogo nadgledati trgovinu između svojih posjeda u Istri i Dalmaciji s Rijekom, što je bilo dijelom šireg nastojanja stvaranja zatvorenog ekonomskog sustava podređenog metropoli.¹⁵⁰ Prema istraživanju Sabine Florence Fabijanec na Hrvatsko primorje je 1442. godine otpadalo oko 8,2% šibenskoga godišnjega izvoza sira, a uz to se izvozila i druga raznovrsna roba.¹⁵¹ Prema istraživanju Tomislava Raukara od 1482 do 1483. iz splitske luke je oko 12% ukupnog izvoza sira otpadalo na Senj, Bakar i Rijeku.¹⁵² Sredinom 15. stoljeća izvoz iz Šibenika usmjeren prema Kvarneru zauzimao je treće mjesto, dok je uvoz iz Rijeke zauzimao i više mjesto ondje.¹⁵³ T. Raukar je pokazao kako je od 8 do 26% izvoznih kontralitera lučkog izvoza u Splitu od 1475. do 1500. godine bilo namijenjeno za odvoz robe u Senj, Bakar ili Rijeku.¹⁵⁴ S druge strane, utvrdio je kako i uvoz iz tih krajeva nije bio

¹⁴⁷ HAUPTMANN 1951: 33-39, GESTRIN 1965, KLEN 1988: 84-87, ŠUMRADA 2005: 37.

¹⁴⁸ ALLMAND 1998: 555-558, ORTHALI et al. 2007: 280-283, 287-297, 299-303.

¹⁴⁹ ŠUMRADA 2005: 45.

¹⁵⁰ RAUKAR 1977a: 210-224, PEDERIN 1990: 115-128, RAUKAR 2000: 80-82.

¹⁵¹ FABIJANEC 2007: 124-125, 128-129, FABIJANEC 2014: 149 i 153-154 (grafikon 1).

¹⁵² RAUKAR 2000: 77.

¹⁵³ FABIJANEC 2007: 117.

¹⁵⁴ RAUKAR 2000: 61-62, RAUKAR 2007: 172-173, FABIJANEC 2007: 117-118.

zanemariv.¹⁵⁵ Smije li se pretpostaviti kako je sličnih kretanja bilo i ranije? Ovdje razmotrena riječka notarska knjiga ne daje za naslutiti kako je veće trgovine između grada i Dalmacije bilo. S druge stran iz predočenih brojki nazire se kako tranzit robe kroz Rijeku prema drugoj obali Venecija nije uspjela zatrti. Upravo to pokazuje kako je teško utvrditi realnu dinamiku trgovačkih odnosa.

Vrijednost sklopljenih kreditnih ugovora u periodu od 1437. do 1460. godine bila je značajna te se samo može pretpostaviti da je ubiranje same lučke daće donosilo pristojne prihode razmjerno malome gradu. Mnogi istraživači riječke prošlosti ističu podatak kako je Matea, majka pokojnog riječkog daćara ser Valentina Jurlinovića (*Valentinus Iurlinovich*), trebala isplatiti u listopadu 1451. godine 700 dukata od ranije prikupljenih daća grofu Wolfgangu Walseeu. Ovaj se podatak u historiografiji koristi kao dokaz dobrih prihoda grada i njegove gospodarske snage.¹⁵⁶ Mislim kako to nije najbolji dokaz – Rijeka jest imala dobre prihode, ali što su oni bili u usporedbi s приходima jednoga Zadra ili Dubrovnika?

Uvidom u zadužnice primjećuje se kako je uključenost Riječana u ovoj trgovini bila ograničena te se po broju zadužnica i vrijednosti robe zapravo prevladavali braća Nikola i Jakov Mikolić. Ni jedan Riječanin u De Rennovoj knjizi nije naveden kao profesionalni trgovac (*mercator*). Gotovo svi profesionalni trgovci nastanjeni u gradu podrijetlom su primjerice iz Abruzza, Marki ili Firenze.¹⁵⁷

Trgovačka kretanja na kvarnerskom posjedu grofova Walsee (primjerice Kastav ili Lovran) i susjednih kvarnerskih i istarskih krajeva, prema sačuvanoj notarskoj knjizi nije moguće pratiti. U Rijeci se osim jednog slučaja ne spominje ključna sirovina srednjega vijeka - sol, a nema baš ni mnogo navoda o prodaji hrane s područja komune (meso ili voće). Prema istraživanju Tomislava Raukara izvoz soli iz Zadra u Rijeku početkom 15. stoljeća bio je slab.¹⁵⁸

Na koncu se može ustvrditi kako je poput gradova u Dalmaciji (Dubrovnik, Split, Zadar) i Rijeka preuzela ulogu posrednika u trgovini između zaleđa i druge obale. Model jest bio sličan, ali mislim kako količina domaćega kapitala u opticaju nije usporediva te se riječka elita teško u tome pogledu može usporediti s onom u dalmatinskim komunama toga vremena. U Rijeci je poslovnu inicijativu, kao posjednik kapitala, imao strani trgovac s Apeninskog poluotoka ili slovenskih zemalja u zaleđu.

¹⁵⁵ RAUKAR 2000: 82.

¹⁵⁶ Valentin je još u kolovozu bio živ, usp. De Renno 4: 105, 109., HAUPTMANN 1951: 31, KLEN 1988: 84.

¹⁵⁷ ŠUMRADA 2005: 52 ističe kako su „zajmodavci riječki trgovci ili stranci“.

¹⁵⁸ RAUKAR 2007: 347.

Prilozi

Tabela 1. Roba i njezina vrijednost u zadužnicama od 1437. do 1460. godine

Godina	Mjeseci	Broj zadužnica	Iznosi				Ukupno (dukati)	Prosjek
			Dukati	Marke	Libre	Soldi		
1437.	svibanj-prosinac	12	1434		9	160	1437,15	119,8
1438.	siječanj-prosinac	30	2256		392	273,5	2334,65	77,8
1439.	siječanj-prosinac	28	2457	43	304	3359	2612,6	93,3
1440.	siječanj-prosinac	24	944		687	309	1080,36	45
1441.	siječanj-studeni	26	1337,5		769	6289	1542,27	59,3
1442.	siječanj, ožujak- kolovoz, prosinac	14	2697,43				2697,43	192,7
1443.	siječanj-srpanj, rujan-prosinac	15	1218,5		438	10535	1396,12	93,1
1444.	siječanj-prosinac	49	3138		651	8264	3337,14	68,1
1445.	siječanj-prosinac	42	2699		744	6436	2900,2	69
1446.	siječanj-srpanj, rujan-prosinac	32	1915	156	525	13069	2374,78	74,3
1447.	siječanj-prosinac	36	1407		1022,5	601	1611,19	44,7
1448.	veljača- prosinac	16	645,5		500	2625	765,77	47,8
1449.	siječanj-prosinac	31	2126		673	1673	2271,6	73,3
1450.	siječanj-travanj, lipanj-kolovoz, listopad-prosinac	30	2661,5		430	855	2752,65	91,7
1451.	siječanj, ožujak -prosinac	16	702		664	7653	898,31	56,2
1452.	siječanj-prosinac	27	1095,75		489	191	1192,55	44,2
1453.	siječanj-prosinac	21	2098		381	87	2172,88	103,5
1454.	siječanj-rujan, studeni-prosinac	37	5680,5		320	334	5745,67	155,3
1455.	siječanj-prosinac	39	2823,5		1465,5	312	3070,25	170,6
1456.	siječanj-prosinac	18	151,75	8	1566,5	87	425,9	23,7
1457.	siječanj-prosinac	12	449,5		101	854	473,21	39,4
1458.	siječanj-prosinac	13	299,3		543	127	391	30
1459.	siječanj-svibanj, srpanj-listopad	10	410,5		53	84	420	42
1460.	siječanj-veljača, svibanj, kolovoz- rujan	4	203			46	203,4	50,8
Ukupno		582	40850,2	207	12728	64224	44107,08	

Tabela 2. Vrsta robe i njezina vrijednost u zadužnicama za 1444. godinu

Roba	Broj zadužnica	Vrijednost (dukati)	Udio u vrijednosti kreditne trgovine
Željezo	21	1940,66	58,15%
Čavli	1	15,26	0,45%
Mačevi	1	16,34	0,48%
Plugovi	1	17	0,5%
Drvena građa	1	19,45	0,58%
Kože	1	16,03	0,48%
Stoka	1	59	1,76%
Vuna	1	22,22	0,66%
Pšenica	1	7,49	0,22%
Ulje	9	487,71	14,61%
Vino	6	66,54	1,99%
Bademi	1	138	4,13%
Mješano	2	52,01	1,55%
Gotov novac	2	479	14,35%
Ukupno	49	c. 3337	100%

Objašnjenje uz tabele 3 do 6.

U prvom vodoravnom redu navedene su skraćeno godine od 1437. do 1460. Brojke koje se mogu pronaći na sjecištima vodoravnih i okomitih redova predstavljaju broj zadužnica. U posljednjem vodoravnom retku navodi se ukupan zbroj zadužnica za pojedinu godinu. U posljednja dva stupca navode se zbrojevi zadužnica za pojedine vodoravne označitelje te njihovi udjeli u postocima u ukupnom broju zadužnica.

Tabela 3. Prikaz broja zadužnica za pojedinu vrstu robe

Roba	14-	17-	37-	38-	39-	40-	41-	42-	43-	44-	45-	46-	47-	48-	49-	50-	51-	52-	53-	54-	55-	56-	57-	58-	59-	60-	Ukupno	
Željezo	7	5	4	1	13	3	2	21	11	9	16	6	7	10	2	5	5	9	7	2	2	2	3	4	2	156	26,8%	
Čavli			1					1	2				1								1	1	2	1		10	1,71%	
Oruđe			1					1					1				2									5	0,85%	
Oružje			1					1	1												1					5	0,85%	
Drvena građa			2	2				1	1				1						2	4			1			19	3,26%	
Proizvodi iz drva			1	1				1	1				1						1							10	1,71%	
Sukno			2					2				1	1						2	1		1				13	2,23%	
Kože			2	1	1	1	2	1	2	1	2	1	2	1	3	1	4	3	2	1	1					30	5,15%	
Pamuk			3	3				1								2										9	1,54%	
Vuna								1					3	1	2	1	2	1	1	2						15	2,57%	
Guado								1																		1	0,17%	
Salitra																										3	0,51%	
Začini																										19	3,26%	
Bademi																										3	0,51%	
Vino			4	3	8	1	5	6	6	8	1	1	5	1	2	7				2	5	4	2			71	12,19%	
Ulje			5	14	11	7	9	3	5	9	15	9	6	2	5	7	1			4	11	9	3	2	1	2	142	24,39%
Stoka																										14	2,4%	
Usoljeno meso																										1	0,17%	
Žito																										10	1,71%	
Trgovačka roba																										16	2,74%	
Mješovita																										23	3,95%	
Nije navedeno																										7	1,2%	
Ukupno	12	30	28	24	26	14	15	49	42	32	36	16	31	30	16	27	21	37	39	18	12	13	10	4	582	100%		

Objašnjenje uz tabelu 3.

U tabelu su uvrštene zadužnice za pojedinu robu onda kada su bile predmet kreditiranja (kada je osoba X uzela od osobe Y na kredit neku robu obvezavši se vratiti u određenom roku dug u novcu). Zbog toga tabela prikazuje samo zaduženja, ali ne i potpuni protok robe. Naime, postoji određeni broj zadužnica u kojoj se povrat kredita nije vršio u novcu, već u protuvrijednosti u drugoj robi. Samo vraćanje duga nije se moglo uvrstiti u tabelu jer nije predmet zaduženja (koje je uvršten), već način njegove isplate.

Kako bi se pojednostavilo tabelu, raznovrsna srodna roba je svrstana pod zajednički pojam: oruđe (posude, noževi, plugovi i jedan navod mlinskih kamenova), oružje (mačevi, puške i jedan oklop), drvena građa (grede, daske i neobrađeno drvo), proizvodi iz drva (vesla, šindra i jedna barka), sukno (sirijsko sukno, lanena tkanina, jedna brokatna peča itd.), kože (volovske, janjeće itd.), začini (šafiran, papar i jedan navod soli), stoka (volovi, krave, ovce, koze i svinje). Mješovita roba označava zadužnice u kojima su predmet kreditnog zaduženja bili primjerice ulje i šafiran, ulje i grožđice, pamuk i smokve, pšenica i drvena građa te slično.

Tabela 4. Statistički prikaz vrsti zateznih kamata u riječkim zadužnicama

Zatezna kamata	14.	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.	53.	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.	Ukupno	
<i>quarta</i>	9	24	24	22	24	11	13	40	36	24	26	12	17	13	6	13	9	15	26	5	2	8	6	2	387	66,49%	
<i>tercia</i>												1														1	0,17%
<i>dupla</i>								1	2																	3	0,51%
fiksna novčana svota						2	1	1	1	1					1	1				2						10	1,71%
nije navedeno	3	6	4	2	2	1	8	3	7	9	4	14	16	9	14	12	22	11	13	10	5	4	2			181	31,09%
Ukupno	12	30	28	24	26	14	15	49	42	32	36	16	31	30	16	27	21	37	39	18	12	13	10	4	582	100%	

Tabela 5. Izražavanje roka dospijeca u zadužnicama

Datum	Blagdan	14-	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.	53.	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.	Ukupno	
6. 1.	Bogojavljanje																									2	0,34%	
od 6. 1. do korizme	Poklade																										34	5,84%
2. 2.	Svijećica																										2	0,34%
25. 3.	Navještenje BDM																										6	1,03%
*	Korizma																										10	1,71%
*	Uskrs																										13	2,23%
*	Bijela nedjelja																										1	0,17%
*	Uznesenje Isusovo																										8	1,37%
*	Duhovi (Pentekost)																										9	1,54%
23. 4.	sv. Juraj																										92	15,8%
15. 6.	sv. Vid																										4	0,68%
24. 6.	sv. Ivan Krstitelj																										19	3,26%
29. 6.	sv. Petar i Pavao																										2	0,34%
13. 7.	sv. Margareta																										50	8,59%
25. 7.	sv. Jakov																										1	0,17%
15. 8.	Uznesenje BDM																										42	7,21%
8. 9.	sv. Marija																										16	2,74%
29. 9.	sv. Mihovil																										47	8,07%
18. 10.	sv. Luka																										1	0,17%
11. 11.	sv. Martin																										40	6,87%
30. 11.	sv. Andrija																										2	0,34%
6. 12.	sv. Nikola																										1	0,17%
25. 12.	Božić																										46	7,9%
	sajam u Hreljinu																										1	0,17%
	navedeno u dan/mjesecc																										66	11,34%
	volja zajmodavca																										33	5,67%
	nije navedeno																										34	5,84%
	Ukupno	12.	30	28	24	26	14	15	49	42	32	36	16	31	30	16	27	21	37	39	18	12	13	10	4	582	100%	

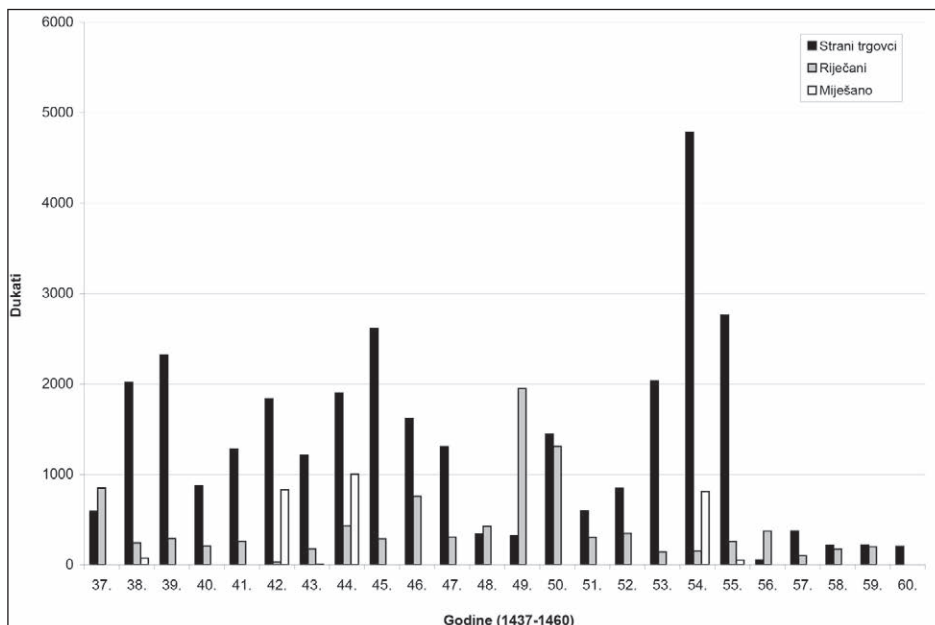
Tabela 6. Statistički prikaz trajanja kreditnoga zaduženja po ugovoru

Rokovi	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.	53.	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.	Ukupno	
do 1 mjeseca	1	2	2	1	2	4	7	1					2	1	3	1	3	1	1	1	1	1	1	1	34	5,84%
1 mjesec	3	2	2	2	5	2	4	1	1	1			3	2	3	1	1	2	1	2	1	2	1	1	38	6,52%
1 mjesec i više	3	4	4	4	2	2	4	2	1	1	1	1	2	4	4	3	1	7	6	3	1	2	3	2	65	11,16%
2 mjeseca	2			1	1	1	1	1	1	1			2	3	2	3	6	2							30	5,15%
2 mjeseca i više	3	7	6	3	4	1	2	2	5	6	3	6	3	4	4	7	2	2	2	2	2	2	1	1	75	12,88%
3 mjeseca	1	1	1			2	3	3	2	4	4	2	4	4	2	4	1	1	3						29	4,98%
3 mjeseca i više	4	1	3	6	1	3	2	8	3	3	2	3	1	2	3	1	2	3	1						46	7,9%
4 mjeseca	1	3	5		3	3	2	1	4	1								1	1						23	3,95%
4 mjeseca i više	1	2		1	3	4	3	2	2	3	5	0	2	2	2	2		2	2	2					32	5,49%
5 mjeseci	1		1	1	2	2	1	3	2	1			1	2	1	2	1	1							19	3,26%
5 mjeseci i više	1	1	1	2	1	1	8	5	6	7	1	2	1	2	1	2	1	2	1						40	6,87%
6 mjeseci	1				2	2	2	2	2	2	1	1	1	4	1	2	1	2	1						15	2,57%
6 mjeseci i više		2			2	2	2	3	1																10	1,71%
7 mjeseci					2	1	1	1					1				1	1	1	1					8	1,37%
7 mjeseci i više					2	1	1	2										1	1	1					6	1,03%
8 mjeseci	1									1								1	1	1					5	0,85%
8 mjeseci i više	1	1		1	2	2	1	1										1	1	1					8	1,37%
9 mjeseci i više	1				1																				2	0,34%
10 mjeseci	1				2								2					3							8	1,37%
10 mjeseci i više								1																	1	0,17%
11 mjeseci								1	1	1			1												3	0,51%
11 mjeseci i više	1							1	1	1															3	0,51%
1 godina		1	2		1	1	1	1					2				2	2	1	1					11	1,89%
1 godina i 6 mjeseci								1																	1	0,17%
4 godine								1	1																2	0,34%
volja zajmodavca	1	2	3	3	1	4	1	1	4	1	1	1	2	3	4	1	2	1	1	1	2				33	5,67%
nije naveden	1	1	3	2	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	4	3	3	4	3	2					34	5,84%
nije moguće izračunati	1																								1	0,17%
Ukupno	12	30	28	24	26	14	15	49	42	32	36	16	31	30	16	27	21	37	39	18	12	13	10	4	582	100%

Objašnjenje uz tabelu 5. i 6.

Kako se u zadužnicama javljaju pomični blagdani morao sam koristiti uskrсне tablice koje donosi Jakov Stipišić (1991). Bijela nedjelja računata je kao prva nedjelja nakon Uskrsa, iako se ona u novije vrijeme u Kastvu u listopadu obilježava kao sajmeni dan. Ova tradicija nije još dovoljno istražena. U tabeli 6 donosi se oznaka *X mjeseci i više* (npr. 40 ili 70 dana). Ona označava rokove koji se ne mogu svrstati kao točan broj mjeseci. Ipak, i ovako posloženi datumi su uglavnom aproksimativni budući da bi izračun za svaki datum zahtijevao točno utvrđivanje broja dana za pojedine mjesece za što bi vjerojatno trebalo razviti poseban računalni program (ovdje je svaki mjesec računat kao da ima 30 dana). Zbog toga su najmanje pouzdane rubrike s točnim brojem mjeseci (1, 2, 3 itd.). Ipak, mislim kako i uz ovakav aproksimativan izračun ta tablica dobro oslikava rokove dospijea kredita.

Graf 1. Količina kredita prema podrijetlu ulagača

Bibliografija

Izvori

- BARTOLI, Felice Maria. *Collectanea Bartholiana a Croatis Bartolijev Zbornik dicta I.* svezak. Veglae - Krk 1741-1743. Arhiv samostana franjevacica trećoredaca u Krku. registarska oznaka OR. XIV. a 1
- CDI 4: KANDLER, Pietro. 1986. *Codice Diplomatico Istriano*. Volume quarto (anni 1400-1499). Trst: Editore tipografia Riva.
- ČRNČIĆ, Ivan. 1888. Što je pisama sakupio P. Blagoslav Bartoli. *Starine* 20: 1-23.
- DARi, ARM: Državni arhiv u Rijeci, fond HR-DARi-823. Javni bilježnici do 1848. Javni bilježnici Rijeke. Antun de Renno (1436-1461)
- DARi-RI-IAS: Državni arhiv u Rijeci, fond HR DARi-273 (K-2). Isprave. Riječke isprave. Isprave augustinskog samostana
- De Renno 1: GIGANTE, Silvino. 1912. *Libri del Cancelliere*. Volume Primo. Cancelliere Antonio di Francesco de Reno. Parte prima: MCCCCXXXVII-MCCCCXLIV. *Monumenti di storia Fiumana* 2: 5-422.
- De Renno 2: GIGANTE, Silvino. 1932. *Libri del Cancelliere*. *Fiume. Rivista semestrale della Società di studi fiumani in Fiume* IX (I e II semestre 1931) X/1932: 5-153.
- De Renno 3: ZJAČIĆ, Mirko. 1955-1956. Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina (1436-1461) (dalje: Knjiga) I. *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* (dalje: *VDAR*) III: 5-343.
- De Renno 4: ZJAČIĆ, Mirko. 1957. Knjiga II. *VDAR* IV: 89-225.
- De Renno 5: ZJAČIĆ, Mirko. 1959. Knjiga III. *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci* V: 257-459.
- GIGANTE, Silvino. 1940. Regesti e documenti relativi alle famiglie di Duino e di Walsee. *Fiume. Rivista semestrale della Società di studi fiumani in Fiume* XV-XVI/1937-1938: 3-130.
- HERKOV, Zlatko. 1948. *Statut grada Rijeke iz godine 1530*. Zagreb: Matica hrvatska
- Listine 8-10: LJUBIĆ, Šime. 1886-1891. Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike. vol. 8-10. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*. vol. 17., 21. i 21. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (dalje: JAZU)
- ZJAČIĆ, Mirko. 1975. Statut grada Senja iz 1388. godine. *Rad* 369: 39-115.

Literatura

- ALLMAND, Christopher (ur.). 1998. *The New Cambridge Medieval History. Volume VII c. 1415-c. 1500*. Cambridge: Cambridge University Press
- ANTOLJAK, Stjepan. 1954. Veze između Zadra i Rijeke u srednjem vijeku. *VDAR* 2: 6-17.
- BLAZNIK, Pavle. 1961. Trgovske zveze Škofje Loke z Reko v luči notarske knjige Antona de Renno de Mutina (1436-1461). *Loški razgledi* 8: 75-82.

- DE ROOVER, Raymond. 1948. *Money, Banking and Credit in Medieval Bruges. Italian Merchant-Bankers Lombards and Money-Changers. A Study in the Origins of Banking.* Cambridge Massachusetts: The Mediaeval Academy of America
- DE ROOVER, Raymond. 1967. *San Bernardino of Siena and Sant'Antonio of Florence. The Two Great Economic Thinkers of the Middle Ages.* Boston: Baker Library and Harvard Graduate School of Business Administration
- FABIJANEC, Sabine Florence. 2007. Trgovački promet Kvarnera na Jadranu krajem srednjeg vijeka. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 25: 103-152.
- FABIJANEC, Sabine Florence. 2014. Proizvodnja i trgovina sira u Dalmaciji krajem srednjeg i početkom ranog novog vijeka. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31: 127-160.
- FEST, Alfredo. 1900. *Il commercio di Fiume nel secolo XV.* Rijeka: Stabilimento Tipolitografico Fiumano di Emidio Mohovich (dalje: E. Mohovich)
- FEST, Alfredo. 1913. Fiume nel secolo XV. *Bullettino della deputazione fiumana di storia patria* 3: 3-138. (prijevod članka objavljenog na mađarskom jeziku: Fiume a XV. században. *Századok* 3-9 (1912): 169-191, 249-264, 329-344, 409-423, 489-504, 569-584, 649-661).
- GESTRIN, Ferdo. 1965. *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti
- GESTRIN, Ferdo. 1975a. Gospodarstvo in družba zahodno jugoslovanskih dežel od 15. do srede 17. stoletja. *Zgodovinski časopis* 29 (1-2): 45-76.
- GESTRIN, Ferdo. 1975b. Trgovina slovenskih dežel z italijanskimi ob koncu srednjega veka in v XVI. stoletju. *Zgodovinski časopis* 29 (1-2): 89-108.
- GESTRIN, Ferdo. 1981. Prispevek k poznavanju trgovskega poslovanja na Reki v 15. stoletju. *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 29: 8-12.
- GIGANTE, Silvino. 1913. *Fiume nel quattrocento.* Rijeka: E. Mohovich
- GRUBER, Dane. 1924. *Povijest Istre.* Zagreb: Tiskara Ivan Lesnik, Jastrebarsko
- HAUPTMANN, Ferdo. 1951. *Rijeka. Od rimske Tarsatike do Hrvatsko-ugarske nagodbe.* Zagreb: Matica hrvatska
- HAUPTMANN, Ferdo. 1953. Pregled povijesti Rijeke do Bachova apsolutizma. U *Rijeka: Geografija – etnologija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura. Zbornik*, ur. Jakša Ravlić, 203-214. Zagreb: Matica hrvatska
- HERKOV, Zlatko. 1956. *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, vol. 1. i 2., Zagreb: JAZU
- HERKOV, Zlatko. 1971. *Mjere Hrvatskog primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*, Rijeka: Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu
- HLAČA, Vinko. 1997. Riječka luka kroz pravne propise u prošlosti i sadašnjosti. *Sveti Vid – Zbornik* 2: 199-216.
- HRABAK, Bogumil. 1991. Regionalna i međunarodna trgovina Mlečana i Dubrovčana drvetom iz Senja (XIV-XVIII stoljeće). *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 24: 57-107.

- KLAIĆ, Vjekoslav. 1901. *Krčki knezovi Frankapani, Knjiga prva. Od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118. do god. 1480.)*. Zagreb: Matica hrvatska
- KLEN, Danilo (ur.). 1988. *Povijest Rijeke*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka
- KOBLER, Giovanni. 1896. *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume 2*, Rijeka: E. Mohovich
- LE GOFF, Jacques. 1987. *La borsa e la vita. Dall'usuraio al banchiere*. Roma-Bari: Laterza
- MLACOVIĆ, Dušan. 2008. *Građani i plemići. Pad i uspon rapskoga plemstva*. Zagreb: Leykam international
- MUNIĆ, Darinko. 1995. Rijeka i njena luka. Skica za povijest riječke luke. *Sveti Vid – Zbornik 1*: 35-49.
- MUNIĆ, Darinko. 1998. Venecijanci u Rijeci tisućčetristotih godina. *Sveti Vid – Zbornik 3*: 45-67.
- ORTHALI, Gherardo, Giorgio CRACCO, Gaetano COZZI, Michael KNAPTON. 2007. *Povijest Venecije 1*, Zagreb: Antibarbarus
- PEDERIN, Ivan. 1990. *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*. Dubrovnik: Časopis Dubrovnik
- PEDERIN, Ivan. 1996. *Jadranska Hrvatska u povijesti starog europskog bankarstva*. Split: Književni krug
- RAUKAR, Tomislav. 1970-1971 (1972). O nekim obilježjima trgovine dalmatinskih gradova u srednjem vijeku. *Historijski zbornik 23-24*: 411-442.
- RAUKAR, Tomislav. 1977a. Venecija i ekonomski razvoj Dalmacije u XV i XVI stoljeću. *Radovi instituta za hrvatsku povijest 10*: 203-225.
- RAUKAR, Tomislav. 1977b. *Zadar u XV stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu
- RAUKAR, Tomislav. 1978-1979 (1980). Srednjovjekovna trgovina dalmatinskih gradova – istraživačka dostignuća i problemi (U povodu knjige I. Vojea, Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku, Sarajevo 1976.). *Historijski zbornik 31-32*: 349-357
- RAUKAR, Tomislav. 2000. Jadranski gospodarski sustavi: Split 1475-1500. godine. *Rad 480*: 49-125.
- RAUKAR, Tomislav. 2007. *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku: odabrane studije*. Split: Književni krug
- STIPIŠIĆ, Jakov. 1991. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Zagreb: Školska knjiga
- ŠUMRADA, Janez. 2005. Trgovina Ljubljane s Rijekom sredinom XV. stoljeća prema notarskim zapisima Antuna de Renna de Mutine. *Sveti Vid - Zbornik 10*: 35-58.
- VOJE, Ignacij. 1976. *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
- VOJE, Ignacij. 2003. *Poslovna uspješnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete
- ZUPKO, Ronald Edward. 1981. *Italian Weights and Measures from the Middle Ages to the Nineteenth Century*, Philadelphia: American Philosophical Society

Credit Commerce in Rijeka in the first half of the 15th century

Credit commerce in eastern Adriatic communes is relatively unevenly researched topic. Research of this question in the broader sense has only been made for the Dubrovnik, and there are some studies of various analytic depths which focused on Split, Zadar and Rab. All of these researches have been conducted on the primary sources i. e. notary books of these communes. For the 15th century Rijeka, there is only one notary book still available which was written by city public notary and chancellor Antonio de Renno from Modena. The contents of this book encompasses period between 1437 and 1465. Given that in the period from 1400 to 1465 Rijeka was in a possession of the counts of Walsee, this study deals with credit commerce in the city during the last half of their possession of the city. The author has established that there are 582 credit contracts in this notary book which are unevenly distributed in the aforementioned period, due to the fact that in some years there are no written records for several months. The likely explanation for this is that notary used another book for keeping records which is not preserved in our time. This study offers real figures per year for number of contracts, their value in money and type of goods for which credit contracts were made. Insurances that the contract would be fulfilled is also an subject of analysis and especially regarding modalities such as: forms of pawns (*pignus*) and its auctions, guarantors (*plegius*), time-limits for the return of credit, penal interests (*pena*), hidden real interests (*interesse*). In the excursus, the author presented his view regarding the use of advance money (*ara, capara*) as a special form of insuring the regular business contracts. Some of these are analyzed both in regards to the range of legislation and its functioning in practice in the time that notary book encompasses and in diachronic aspect regarding the development of legislation in Rijeka (Statute of 1530). All of these analyses are compared with the known data regarding the same issues in the Dalmatian communes' with the purpose of gaining a broader comparative perspective of the development of credit commerce in the Adriatic region. With this study author has confirmed research of previous historians' that Rijeka was predominantly commercial transit point, but for the first time he has now offered figures and statistics. Professional Italian merchants (*mercator*) occasionally living in the city (*habitor*) obtained, in the form of credit commerce, large quantities of iron ore from Carniolan merchants (in majority of cases), and transported it in the ports of Italian provinces of Abruzzo and Marche (at the time, part of Papal state). On the other hand, in Rijeka, merchants predominantly from Carniola obtained from Italian merchants olive oil and transported it on their way back. These two items dominated in the whole credit commerce in the city both in number of contracts and in their money value. There is also a great number of contracts for vine, leather, wool, spices, cattle, wheat and merchant merchandise. Majority of these deals were made with the

maximum period of the return of the debt no greater than six months. Majority of the creditors for all of these deals were foreigners who had enough capital to start such businesses. It has been established that city did not have local professional merchants (*mercator*) as Dalmatian communes. Among local inhabitants, the most dominant both in number of contracts and in their value were city judges, brothers Nicolas and Jacob Mikolić. It seems that commercial activities in the city did not suffer greatly from constant Venetian pressure and their attempts to limit commerce with the Venetian possessions in Istria and Dalmatia. Rijeka probably had some income from these commerce activities through taxation in the port, but there are not exact data on this.

Key words: Rijeka, Credit commerce, 15th century, economic history

Ključne riječi: Rijeka, 15. stoljeće, kreditna trgovina, ekonomska povijest

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 46

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2014.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 46

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vlatko Previšić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrтко Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb

Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Lektura

Jadranka Brnčić

Tisak

Web2tisak, Zagreb

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*